SRCK
SOCIALIST REVIEW CENTER-KURDISTAN

گەڕانەوەی دووبارە بۆ چەمکی نامۆیی مارکس

مارچێلۆ مۆستۆ

وەرگێڕانی

پێشڕەو محەمەد

گەڕانەوەی دووبارە بۆ چەمکی نامۆیی مارکس

ناوەندی لێکۆڵینەوەی سۆسیالیستیی-کوردستان

ناوی کتێب: گەڕانەوەی دووبارە بۆ چەمکی نامۆیی مارکس

نوسەر: مارچێلۆ مۆستۆ

وەرگێڕانی: پێشڕەو محەمەد

بڵاوکەرەوە: ماڵپەڕی سۆسیالیزمی ئەنتەرناسیۆنال (isk21.org)

لە بەرهەمەکانی: ناوەندی لێکۆڵینەوەی سۆسیالیستیی-کوردستان

ساڵی بڵاوکردنەوە: ٢٠١٨

ناوەرۆك

1. دەروازە
2. دۆزینەوەی دووبارەی نامۆبوون
3. لێكدانەوە نامارکسیستییەکان بۆ چەمکی نامۆبوون
4. مشتومڕ دەربارەی نووسراوە یەکەمینەکانی مارکس دەربارەی نامۆبوون
5. سیحری لەشکست بەدەری تیۆری نامۆبوون
6. تیۆری نامۆبوون لە سۆسیۆلۆژیای ئەمریکای باکووریدا
7. ***نامۆبوون*** لە ***سەرمایە*** و ڕەشنووسەکاندا
8. فیتیشیزمی کالایی و لەنامۆبوون داماڵین

یەك

دەروازە

نامۆبوون (Alienation) یەکێک بوو لە گرنگترین و موناقەشەئامێزترین تێمەکانی سەدەی بیستەم و تیۆریزەکردنەکەی مارکس ڕۆڵێکی سەرەکی و بەرچاوی لەم مشتومڕانەدا گێڕاوە. وێڕای ئەمانە، بەپێچەوانەی ئەوەی دەکرێت بیری لێبکەینەوە، خودی چەمکەکە بەشێوەیەکی هێڵیی گەشەی نەکرد و بڵاوکردنەوەی ئەو دەقانەی پێشووتر نەناسرابوون، کە بیرکردنەوەکانی مارکسی لەسەر نامۆبوون هەڵگرتبوو، ساتگەلێکی گرنگیی لە گۆڕان و بڵاوکردنەوەی ئەم تیۆرییەدا هێنایە ئاراوە.

مانای ئەم زاراوەیە چەندین جار بەدرێژایی سەدەکان گۆڕانی بەسەردا هاتووە. لە گوتاری تیۆلۆژیی (ئیلاهیناسی)دا بۆ مەودای نێوان مرۆڤ و خوا بەکارهێنراوە؛ لە تیۆرییەکانی پەیوەندیی کۆمەڵایەتییدا، بۆ لەدەستچوونی ئازادیی بنچینەیی تاک بەکارهێنراوە؛ و لە ئابووریی سیاسیی ئینگلیزیشدا، ئاماژە بووە بۆ حەواڵەکردن و گواستنەوەی خاوەندارێتیی موڵک و مومتەلەکات. یەکەم لێکدانەوەی سیستەماتیکیی فەلسەفیی بۆ چەمکی نامۆبوون لە لایەن فرەدریش هێگڵی فەیلەسوفەوە بووە کە لە کتێبی ***فینۆمینۆلۆژیای ڕۆح*** (1807)دا زاراوەکانی *Emtäusserung* (وەرگێڕانی حەرفیی دەبێتە

خۆ-لەدەرەوەڕاگرتن یان دەستبەرداربوون) و *Entfremdung* (بێگانەبوون)[1] بۆ دەستنیشانکردنی گۆڕینی ڕۆح بۆ ئەویدیکەی ناخودیی لە مەیدانی بابەتێتیی(ئۆبێکتیڤیتە)دا بەکارهێناوە. پرسیارە سەرەکیی و گشتییەکە بەشێوەیەکی دیار و بەرچاو لە نووسراوەکانی هێگڵییە چەپەکان و تیۆری نامۆبوونی ئایینیی لە کتێبی ***جەوهەری مەسیحییەت***(1841)ی لودڤیگ فۆیەرباخ – واتا خستنەسەر و پرۆجەکشنی جەوهەری ئینسان بۆ نێو خودایەکی خەیاڵیی – بەردەوامی پێدرا و ئەمەش ڕۆڵێکی گرنگی لە گەشەسەندن و وەرچەرخانی ئەم چەمکەدا هەبوو. پاشان نامۆبوون لە ڕامان و بیرکردنەوەی فەلسەفیدا دیارنەما و هیچ یەکێک لە بیرمەندە دیارەکانی نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدە سەرنج و کاتێکی ئەوتۆیان بۆ ئەم چەمکە تەرخان نەکرد و بیریان لێنەکردەوە. تەنانەت مارکسیش بەدەگمەن لەو بەرهەمانەی لەسەردەمی ژیانی خۆیدا چاپ و بڵاوکرانەوە ئەم چەمکەی بەکارهێناوە و ئەم چەمکەش بەتەواوی لەلایەن مارکسیزمی ئەنتەرناسیۆنالی دوو (1889-1914) فەرامۆشکراوە و غائیب بووە.

هەرچۆنێک بێت، بەدرێژایی ئەم قۆناعە، چەندین بیرمەند گەشەیان بە چەند چەمکێک دا کە دواتر پەیوەندییان بە چەمکی نامۆبوونەوە کرد. ئەمیل دۆرکهایم لە هەردوو کتێبەکەیدا ***دابەشکردنی کار*** (1893) و

[1] estrangement

خۆکوژیی (1897)، زاراوەی "ئانۆمی" بۆ دەرخستنی کۆمەڵە دیاردەیەک بەکارهێنا کە بەهۆیەوە بەها و نۆرمە گەرەنتیکەرەکانی پێکەوەیی کۆمەڵایەتیی دوای بڵاوبوونەوە و فراوانبوونی سەرەکیی دابەشکردنی کار، دەگلێنە نێو قەیرانەوە. ڕەوتە کۆمەڵایەتییە پێکەوەییەکان بەگۆڕانکارییە گەورەکانەوە کەوتە نێو پرۆسەی بەرهەمهێنانەوە هەروەها وەک بنەمایەک بۆ بیرکردنەوەی کۆمەڵناسانی ئەڵمانیی: جیۆرج زیمیل، لە کتێبی ***فەلسەفەی پارە***(1900)دا، سەرنجێکی گەورەی خستە سەر هەیمەنەی دامەزراوە کۆمەڵایەتییەکان بەسەر تاکەکان و بەناشەخیبوونی بەرچاوی پەیوەندییە ئینسانییەکان؛ لەکاتێکدا ماکس ڤێبەر لە کتێبی ***ئابووریی و کۆمەڵگا***(1922)دا، جەختی لەسەر دیاردەی "بەبیرۆکراتیبوون"ی ناو کۆمەڵگا و "عەقڵانییەتی ژمێریاریی" ناو پەیوەندییە ئینسانییەکان دەکردەوە و ئەمانەشی وەک جەوهەری سەرمایەداریی لەقەڵەم دا. بەڵام ئەم نووسەرانە وابیریان دەکردەوە کە دەستیانکردووە بە وەسفکردنی ئاراسە و مەیلە نەوەستاوەکان و تێگەیشتن و ڕامانەکانیان بەگشتیی بەو ئارەزووەوە دەگیرایە بەر کە نەزمی باڵادەستی کۆمەڵایەتیی و سیاسیی باشتر بکەن – هەڵبەتە بێگومان نەک ئەوەی جۆرێکی دیکە بکەنە جێگرەوەی ئەم نەزمە.

دوو

دۆزینەوەی دووبارەی نامۆبوون

دۆزینەوەی دووبارەی تیۆری نامۆبوون لەلایەن جۆرج لۆکاچەوە ئەنجام درا، کە لە کتێبی ***مێژوو و وشیاریی چینایەتی*** (1923)دا گەڕاوەتەوە بۆ چەند پەڕەگرافێکی ***سەرمایە***(1867)ی مارکس – بەتایبەت لە بەشی "فیتیشزمی کاڵایی"(Der Fetischcharakter)دا – و زاراوەی "بەشتبوون" (Verdinglichung, Versachlichung) بۆ وەسفکردنی دیاردەیەک بەکاردەهێنێت کە بەهۆیەوە چالاکیی کار وەک شتێکی بابەتیی و سەربەخۆ لەبەرانبەر ئینساندا دەوەستێت و بەهۆی یاسا ئۆتۆنۆمە دەرەکییەکانەوە، بەسەر مرۆڤەکاندا باڵادەست دەبێت. وێڕای ئەمە، لە ناوەرۆکدا، تیۆرییەکەی لۆکاچ لێکۆچوونێکی نزیکی لەگەڵ هێگڵدا هەبوو، چونکە وەک شتێکی بونیادیی (پێکهاتەیی) لە بەشتبوون تێدەگەیشت. زۆر دواتر، پاش دوای دەرکەوتنی وەرگێڕانی فەڕەنسیی[1]، کە ئەم کارە لەنێوان خوێندکاران و چالاکوانانی چەپدا دەنگدانەوەیەکی بەرفراوانی بەدوای خۆیدا هێنا، لۆکاچ بڕیاریدا جارێکی دیکە کتێبەکە بە پێشەکییەکی دووردرێژی خۆ-ڕەخنەکردنەوە بڵاوی بکاتەوە (1967) کە لەو پێشەکییەدا ئەوەی ڕوونکردووەتەوە "***مێژوو و وشیاریی چینایەتیی***" تەنها لەو ڕووەوە هێگڵ پەیڕەو دەکات کە تیایدا نامۆبوون یەکسان دەکات بە ***بەبابەتیبوون*** (بەئۆبێکتبوون)[2].

نووسەرێکی دیکە کە لە دەیەی 1920دا سەرنجی خۆی لەسەر ئەم تێمە چڕکردەوە ***ئیزاک ئیلیچ ڕۆبین*** بوو، لەکتێبەکەیدا بەناوی ***چەند وتارێک دەربارەی تیۆری بەهای مارکس***(1928) دەڵێت تیۆری فیتیشیزمی کاڵایی بنەمای مارکس بوو بۆ چوونە نێو سیستەمی ئابوورییەوە و تیۆری بەهای ئەو بوو[3]. لەتێڕوانینی ئەم نووسەرە ڕووسییەدا، بەشتبوونی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان "وافیعی ڕاستەقینەی ئابووریی کاڵایی-سەرمایەداریی" بوو[4]. ئەمە "بەڕەمزبوون" یان وەهمی نەدەگرتەوە بەڵکو "بەماتریالیبوون"ی پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنانیشی دەگرتەوە. ئەمە یەکێکە لە خەسڵەتەکانی پێکهاتە و بونیادی ئابووریی کۆمەڵگای هاوچەرخ… فیتیشیزم بەتەنها بریتی نییە لە لەدیاردەیەکی وشیاریی کۆمەڵایەتیی، بەڵکو بوونێکی کۆمەڵایەتیشی هەیە"[5].

سەرەڕای ئەم ڕوانگانە – ئەگەر ڕەچاوی ئەم نووسینانە لەسەردەمی نووسینیاندا بکەین، پڕلە مەعریفەن – کتێبەکەی ڕۆبین نەبووە هۆی بەرزبوونەوەی ئاشنایەتیی بە تیۆری نامۆبوون؛ چونکە قبوڵکردنی ئەم کتێبەش لە خۆرئاوا لە کاتی وەرگێڕانی بۆ زمانی ئینگلیزیی لە 1972 ڕوویدا (و لە ئینگلیزییەوە بۆ زمانەکانی دیکە).

ئەو ڕووداوە یەکلاکەرەوەیەی دواجار بووە هۆی بەرفراوانبوونی شۆڕشگێڕانەی چەمکی نامۆبوون، دەرکەوتنی کتێبی ***دەستنووسە ئابووریی و فەلسەفییەکانی 1884*** بوو لە ساڵی 1932دا، کە پێشتر لە سەردەمی ژیانی مارکسی لاودا چاپ و بڵاو نەبووبووەوە. ئەم

نووسینە بەخێرایی بووە یەکێک لە گرنگترین ئەو دەقانەی بۆ زۆرترین زمان وەرگێڕدران، زۆرترین جار بڵاوکرایەوە و زۆرترین بووە نووسینی زۆرترین مشتومڕی فەلسەفیی لە سەدەی بیستدا، ئەو ڕۆڵە بنچینەیی و سەنتراڵەی ئاشکراکرد کە مارکس لەمیانەی قۆناغی گرنگی دروسبوونی بیرکردنەوەی ئابووریی خۆی بە تیۆری نامۆبوونی بەخشیبوو: ئەویش بریتی بوو لە دۆزینەوەی ئابووریی سیاسیی[6]. بەمجۆرە، مارکس لەڕێگای کاتیگۆرییەکەی خۆیەوە، واتا کاری نامۆبوو (entfremdete Arbeit)[7]، نەک تەنها دەستیکرد بە فراوانکردنی پرسی نامۆبوون لەبواری فەلسەفیی، ئایینیی و سیاسییەوە بۆ بواری ئابووریی بەرهەمهێنانی ماتریالیی؛ بەڵکو هەروەها ئەوەشی دەرخست کە بواری ئابووریی مەسەلەیەکی جەوهەریی و کرۆکییە بۆ تێگەیشتن و زاڵبوون بەسەر نامۆبوون لە هەموو بوارەکانی دیکەدا. نامۆبوون لە کتێبی ***دەستنووسە ئابووریی و فەلسەفییەکانی 1844***دا وەک دیاردەیەک پیشان دراوە کە بەرهەمی کار "وەک شتێکی نامۆ، وەک دەسەڵاتێکی سەربەخۆ لە بەرهەمهێنەران" لەبەرانبەر و دژی کار دەوەستێتەوە. بۆ مارکس:

*"...دەرکردن یان بەدەرەوەییکردن[Entaüusserung]ی کرێکار لە بەرهەمی کاری خۆی بەمانای ئەوە نایەت کە تەنها کارەکەی دەبێتە بابەتێک، بوونێکی **دەرەکیی**، بەڵکو هەروەها **لەدەرەوەی خۆی**شییەوە وەستاوە، سەربەخۆ و نامۆ پێی بوونی هەیە، و هەروەها وەک دەسەڵاتێکی ئۆتۆنۆم*

دەستدەکات بەدژایەتیکردنی[کرێکار]، و ئەو ژیانەی کرێکار بە بابەتەکەی بەخشیوە، ئێستا وەک دوژمن و نامۆ بەخۆی، دەوەستێتەوە" [8].

لەتەنیشتی ئەم پێناسە گشتییەوە، مارکس چوار ڕێگای دیکە ڕیزدەکات کە کرێکار لە کۆمەڵگای بۆرژوازیدا نامۆ دەبێت: 1) لەبەرهەمی کاری، کە دەبێتە "بابەت و ئۆبێکتێکی نامۆ و دەسەڵاتی لەسەرووی خۆیەوە هەیە"؛ 2) لە چالاکیی کاری خۆی، کە "ڕاستەوخۆ وەک ئەو شتەی سەربەخۆی نییە، لەدژی خۆی دەوەستێتەوە"[9]؛ 3) لە "بوونی جۆریی مرۆیی خۆی" کە دەبێت بە "بوونێکی نامۆ بەخۆی"؛ و 4) لە بوونی مرۆڤەکانی دیکە و لە پەیوەندیدا بەکار و ئۆبێکتەکانی کاری ئەوان[10].

بۆ مارکس، بەپێچەوانەی هێگڵ، نامۆبوون بەمانای تەواوی وشەکە نابێتە هاوسێی بەبابەتبوون (ئۆبێکتیڤبوون)، بەڵکو بەپێچەوانەوە هاوشانی دیاردەیەکی دیاریکراوی ناو فۆرمێکی دیاریکراوی ئابوورییە: کە بریتییە لە کاری بەکرێ و گۆڕانی بەرهەمەکانی کار بۆ ئەو ئۆبێکت و بابەتانەی دژی بەرهەمهێنەران ڕادەوەستنەوە. جیاوازیی سیاسیی نێوان ئەم دوو هەڵوێستە زۆر و بەرفراوانە. لەکاتێکدا هێگڵ نامۆبوونی وەک دەرکەوتنێکی ئۆنتۆلۆژیانەی کار پیشان دەدا، کەچی بەپێچەوانەوە مارکس نامۆبوونی وەک خەسڵەتی قۆناغێکی تایبەت، واتا قۆناغی بەرهەمهێنانی سەرمایەداریی دەبینی و پێیوابوو دەکرێت لەڕێگای "ڕزگارکردنی کۆمەڵگا لە خاوەندارێتیی

تایبەت"ـەوە بەسەر نامۆبووندا زاڵ ببین[11]. ئەو لە تێبینییەکانیدا کە هەڵبژاردنی چەند بڕگەیەکی لە کتێبەکەی جەیمز میل واتا ***ڕەگەزەکانی ئابووریی سیاسیی*** تێدایە، چەند خاڵێکی هاوشێوە دەخاتەڕوو:

کار دەبێتە دەرکەوتەیەکی ئازا و دواجار چێژ و خۆشیی ژیان. لەچوارچێوەی خاوەندارێتیی تایبەتدا، کار بریتییە لە نامۆبوونی ژیان، چونکە من کاردەکەم بۆ ئەوەی بژیم، کاردەکەم بۆ ئەوەی ئامرازەکانی ژیانی تایبەت بەخۆم دابین بکەم. کارەکەی من، ژیان نییە. وێڕای ئەمە، لە کارەکەمدا خەسڵەتی تایبەتی تاکایەتیی من دیاریدەکرێت و جەختی لەسەر دەکرێتەوە، چونکە دەبێتە ژیانی تاک و فەردانییەتی من. کار دەبێتە ڕەسەن، چالاک و موڵک. لە چوارچێوەی هاوەندارێتیی تایبەتدا، فەردانییەتی من لەخۆی نامۆ دەبێت تا ئەو شوێنەی من نەفرەت لەم چالاکییە دەکەم، بۆ من ئەشکەنجە و ئازارە. لەڕاستیدا ئەم کارە جگە لە ڕواڵەت و ڕووی چالاکیی هیچی دیکە نییە و بەمهۆیەوە تەنها کاری زۆردارەکییە نەک لەڕێگای زەرووڕەتێکی ناوەکییەوە بەڵکو بەهۆی پێداویستییەکی سەرەڕۆیانەی دەرەکییەوە بەسەرمدا سەپێنراوە" [12].

بۆیە، تەنانەت لەم نووسراوە بڕگەبڕگە و هەندێکجار دڕدۆنگانەی سەرەتا، مارکس هەمیشە لەڕوانگەی مێژووییەوە نەک لە گۆشەنیگای سروشتییەوە، دەربارەی نامۆبوون لێکۆڵینەوە و مشتومڕی کردووە.

سێ

لێکدانەوە نامارکسیستییەکان بۆ چەمکی نامۆبوون

وێڕای ئەمە، پێویستە کاتێکی زۆر تێبپەڕێت تا لێکدانەوە مێژوویی و نائۆنتۆلۆژییەکانی چەمکی نامۆبوون جێکەوت ببێت. لە سەرەتای سەدەی بیستدا، زۆرینەی ئەو نووسەرانەی باسیان لەم دیاردەیە کردووە، هەمیشە لەڕواگەی گەردوونی و جیهانیی بوونی مرۆڤەوە باسیان لەم مەسەلەیە کردووە. بۆ مموونە، لە ***بوون و کات***(1927)دا، مارتین هایدیگەر بە زاراوەگەلی ڕووتی فەلسەفییانە لێکۆڵینەوەی لەسەر کردووە. ئەو کاتیگۆرییەی بۆ فینۆمینۆلۆژیای نامۆبوونی خۆی بەکاریهێناوە، بریتی بوو لە چەمکی "فڕێدان"(Verfallenn): واتا ئارەزووی لەوێ-بوون یان دازاین (Dasein – بەشێوەیەکی ئۆنتۆلۆژیانە بوونی ئینسانیی دادەمەزرێنێت) بۆ خۆونکردن لەنێو هەلومەرجێکی ناڕەسەن و هاوئاهەنگیی لەگەڵ جیهانی دەوروبەردا. بۆ هایدیگەر "فڕێدانە نێو جیهان واتا کێشکردنێک بوو بۆ ناو بوون-لەگەڵ-ئەویدیکە، بەڕادەیەک کە ئەم مەسەلەیەی دوایی لەلایەن قسەی پووچ، کنەکاریی و ناڕوونییەوە ڕابەرایەتیی دەکرێت" – شتێک کە تەواو جیاوازە لە هەلومەرجی کرێکاری کارگە، ئەمەش یەکێک بوو لە سەرقاڵییە سەرەکییە تیۆرییەکانی مارکس. وێڕای ئەمە، هایدیگەر ئەم "فڕێدان" (یان کەوتن)ـەی وەک "تایبەتمەندییەکی خراپ و جێگای خەم و خەفەت لەقەڵەم نەدەدا کە لەوانەیە قۆناغە پێشکەوتووترەکانی کولتووری ئینسانیی بتوانن خۆیان لەوە ڕزگار بکەن"، بەڵکو

بەپێچەوانەوە وەک خەسڵەتێکی ئۆنتۆلۆژیانە، "***دۆخی ئێگزیستێنسیاڵ***ی بوون-لەنێو-جیهان"دا دەبینی[13].

هێربەرت مارکۆزە، بەپێچەوان هایدیگەر، مارکسی بەباشی دەناسیی، نامۆبوونی بەتەواوی بە بابەتیبوون (ئوبێکتیڤەبوون) یەکسان دەکرد، نەک دەرکەوتنی لەنێو پەیوەندییەکانی سرمایەداریی بەرهەمهێناندا ببینێت. لە وتارێکی بڵاوکراوەیدا لە ساڵی 1933، دەڵێت "خەسڵەتی ناخۆش و پڕزەحمەتی کار"[14] نابێت تەنها ببەسترێتەوە و بدرێتە پاڵ "هەلومەرجە تایبەتەکانی ناو توانا و ئەنجامدانی کار، پێکهاتەبەندیی کۆمەڵایەتیی و تەکنیکیی کار"[15]، بەڵکو دەبێت وەک یەکێک لە خەسڵەتە بنچینەییەکانی سەیر بکرێت:

"لەکارکردندا، کرێکار هەمیشە 'لەگەڵ شت' دایە: چ کەسێک لەئاراستەی ئامێرەوە بووەستێت و پلانە تەکنیکییەکان بکێشێت چ پەیوەست بێت بە لایەنە ڕێکخراوەییەکانەوە، چ لێکۆڵینەوە دەربارەی کێشە زانستییەکان ئەنجام بدات، چ خەڵک فێر بکات و هتد. لە چالاکیی خۆیدا، ڕێگا بەخۆی دەدات لەلایەن شتێکەوە ئاراستە بکرێت، خۆی بخاتە ژێر فەرمانەوە و لە یاساکانی پەیڕەوی بکات، تەنانەت ئەو کاتەی باڵادەستیی بەسەر بابەت و ئوبێکتەکەی خۆشیدا هەیە... هەرچۆنێک بێت ئەو "لەگەڵ خۆی"دا نییە... ئەو لەگەڵ "شتێکی دیکەی جگە لەخۆی" دایە – تەنانەت ئەو کاتەی ئەم ئەنجامدانە ژیانی گریمانەیی ئازادانەی بەدیبێنێت.

بەدەرەکیکردن و نامۆبوونی بوونی مرۆڤ... لەبنەڕەتدا ناسڕدرێتەوە و لانابرێت"[16].

لای مارکوزە، "نێگەتیڤیتەیەکی بنچینەیی لە چالاکییکاردا" بوونی هەبوو کە پەیوەندیی بە "جەوهەری ئەساسیی بوونی مرۆییەوە" هەیە"[17]. بۆیە ڕەخنەگرتن لە نامۆبوون دەبێتە ڕەخنەگرتن لە تەکنەلۆژیا و کار بەشێوەیەکی گشتیی و ئازادبوون لێی و ڕەتکردنەوەشی تەنها لە ساتی یاریدا دەستدەدات، واتا ئەو کاتەی خەڵک دەتوانن بگەن بەجۆرێک لە ئازادیی، کە لە چالاکیی بەرهەمهێنەرانەدا ئەوانەیان ڕەتدەکردەوە: "لە فڕێدانی تۆپێکدا، یاریزان بەشێوەیەکی بێسنوور دەگاتە سەرکەوتنێکی گەورەی ئازادیی مرۆیی بەسەر ئوبێکتبوون و بەبابەتیبوون بەراورد بە بەهێزترین دەستکەوتی کاری تەکنیکی"[18].

لە ***ئیرۆس و شارستانێتی***(1955)دا، مارکوزە بەمجۆرە مەودایەکی ڕوونتر لەگەڵ تێگەیشتنی مارکسدا دروست دەکات، پێیوایە ڕزگاربوونی مرۆڤ تەنها لەڕێگای لابردنی کار و تەئیدکردن و پشتڕاستکردنەوەی لیبیدۆ و یاری لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکاندا دەکرێت بەدیبهێنرێت. ئەو هەموو توانا و ئەگەرێکی ڕەتکردەوە کە کۆمەڵگا لەسەر خاوەندارێتیی هاوبەشیی ئامرازەکانی بەرهەمهێنان دامەزرابێت تا بەسەر نامۆبووندا زاڵ ببێت، لە زەمینەگەلێکدا کە کار بەگشتیی نەک تەنها کاری بەکرێ:

"...کارکردن بۆ ئامرازێکە کە ئەوان [زۆرینەی گەورەی دانیشتووان] کۆنترۆڵی ناکەن، ئەمەش وەک دەسەڵاتێکی سەربەخۆ دەجوڵێتەوە کە تاکەکان ئەگەر بیانەوێت بژین تەسلیمی ببن. و هەرچەند زیاتر و زیاتر دابەشکردنی کار پسپۆڕیتر دەبێت، کار زیاتر نامۆ دەبێت.... ئەوان کاردەکەن... لە دۆخی ***نامۆبوون***دا [...لە] نەبوونی ڕەزامەندیدا [و لە] ڕەتکردنەوە ونەرێکردنی پرەنسیپی چێژدا"[19].

بەهای سەرەکیی کە خەڵک دەبێت لەدژی یاخی ببن بریتی بوو لە "پرەنسیپی ئەنجامدان" کە بەهۆی کۆمەڵگاوە دەسەپێنرا. لەبەر ئەوە، مارکوزە پێیوایە،

" ناکۆکیی نێوان سێکسوالیتە و شارستانێتیی لەگەڵ فراوانبوون و گەشەکردنی ئەم هەیمەنە و دسەڵاتەدا ئاشکرا دەبێت. لەژێر حاکمییەتی پرەنسیپی ئەنجامداندا، جەستە و زەین دەبن بە ئامرازەکانی کاری نامۆبوو، ئەگەر ئەوان ئازادیی خود – بابەتی لیبدۆیی ڕەتبکەنەوە تەنها دەتوانن وەک ئامراز بەمانای وردی وشەکە بجوڵێنەوە... مرۆڤ بوونی هەیە... وەک ئامرازێکی کردەی نامۆبوو" [20].

بۆیە، تەنانەت ئەگەر بەرهەمهێنانی ماددیی بەشێوەیەکی یەکسانانە و عەقڵانیانە ڕێکبخرێت، "هەرگیز ناتوانێت ببێتە قەڵغانی ئازادیی و ڕەزامەندبوون... ئەوە تەنها قەڵغان و مەیدانی دەرەوەی کارە دەتوانێت پێناسەی ئازادیی و تێربوون و بەدیهێنان بکات"[21].

بەدیلەکەی مارکوزە وازهێنانە لە ئەفسانەی پرۆمتەیی کە لای مارکس زۆر خۆشەویست بوو لەبەرانبەردا زیاتر نزیکبوونەوە لە ڕوانگەی دیۆنۆسیۆسییە: "ئازادکردنی ئیرۆس"[22]. بەپێچەوانەی فرۆید، کە لە کتێبی ***شارستانێتیی و نیگەرانییەکانی***(1929)دا پێیوابوو ڕێکخستنی ناسەرکوتکەرانەی کۆمەڵگا دەبێت پاشەکشە بە مەترسییانە بکات لە پەیوەندییەکانی مرۆڤدا کە بەهۆی ئاستی شارستانێتییەوە دروستبووە، کەچی مارکوزە بەو باوەڕە گەیشتبوو ئەگەر ئازادکردنی غەریزەکان لە "کۆمەڵگایەکی ئازاد"[23]ی پێشکەوتووی تەکنەلۆژیانەدا بۆ خزمەتی مرۆیی ڕووبدەن، نەک دەکەوێتە بەرەی پێشکەوتنەوە، بەڵکو "پەیوەندییە کارییە تازە و سەقامگیرەکان" دادەمەزرێنێت[24]. بەڵام دەلالەتەکانی ئەو دەربارەی ئەوەی چۆن کۆمەڵگای نوێ دادەمەزرێت، بەڕادەیەک ناڕوون و یۆتۆپیاییە. ئەو لە کۆتاییدا کەوتە دژایەتیی هەیمەنەی تەکنەلۆژیا بەشێوەیەکی گشتیی، بەجۆرێک چیتر ڕەخنەی نامۆبوون ڕاستەوخۆ ڕووی لە پەیوەندییەکانی سەرمایەداریی نەبوو و ڕامانەکانی دەربارەی گۆڕانی کۆمەڵایەتیی تەواو ڕەشبینانە بوو بەجۆرێک چینی کرێکاری خستە نێو ئەو بکەر و سوبێکتانەوە کە بەئاراستەی بەرگریکردن لە سیستەمەکەدا دەجوڵێنەوە.

دوو ڕووخساری دیار و ڕابەری قوتابخانەی فرانکفۆرت، ماکس هۆرکهایمەر و تیۆدۆر ئادۆرنۆ، گەشەیان بە تیۆرەیەک دەربارەی نامۆبوونی گشتێنراو دا دەرەنجامی هێرشبەرانەی کۆنترۆڵی

کۆمەڵایەتیی و پاوانخوازیی پێداویستییەکانە لەلایەن میدیا گرووپییەکانەوە. ئەوان لە کتێبی ***دیالەکتیکی ڕۆشنگەریی*** (1944)دا دەڵێن "عەقڵانییەتی تەکنەلۆژیی بریتییە لە عەقڵانییەتی خودی هەیمەنە و دەسەڵات. ئەوە خەسڵەتی بەزەبری کۆمەڵگای نامۆبووە لەخودی خوی"[25]. ئەمە بەو مانایە دێت سەرمایەداریی هاوچەرخ، تەنانەت کاتی بەتاڵ- لەدەرەوەی کار-یش چووەتە نێو میکانیزمەکانی بەرهەمهێنانەوەی ڕەزامەندیی گشتیی.

دوای جەنگی دووەمی جیهان، چەمکی نامۆبوون ڕێگای خۆی لەنێو دەروونشیکاریدا دۆزییەوە. ئەو کەسانەی ئەم بیرۆکەیەیان بەدەستەوە گرت لە تیۆرەکەی فرۆیدەوە دەستیان پێکرد کە لەسەر ئەو بنەمایە مرۆڤ ناچارە لەنێوان سروشت و کولتووردا یەکێکیان هەڵبژێرێت و بۆ ئەوەی چێژ لە ئاساییشی شارستانێتیی وەربگرێت بەزەروریی دەبێت سەرکوتی غەریزەکانی خۆی بکات[26]. لەهەندێک لە سایکۆلۆژەکان نامۆبوونیان بەو دەروونانەوە بەستەوە کە لەژێر هەژموونی هەڵبژاردنی ئەم ناکۆکییەدا لەهەندێک تاکدا دەردەکەوێت، و بەم هۆیەوە ئەوان سەرجەمی کێشەسازی بەرفراوانی نامۆبوونیان کورتکردەوە بۆ دیاردەیەکی تەواو خودیی و سوبێکتیڤ.

ئەریش فرۆم لەڕوانگەی دەروونشیکارییەوە زۆرترین لێکۆڵینەوەی لەسەر چەمکی نامۆبوون ئەندام داوە. بەپێچەوانەی زۆرینەی هاوکارانی، ئەو هەرگیز دەرکەوتەکانی نامۆبوونی لە ناوەرۆکی مێژوویی سەرمایەداریی جیانەکردەوە، ڕاستییەکەی، لە کتێبەکەیدا،

کۆمەڵگای تەندروست(1955)، و ***چەمکی مرۆڤ لای مارکس*** (1961)، ئەم چەمکەی بۆ بونیادنانی پردی نێوان دەروونشیکاریی و مارکسیزم بەکارهێنا. وێڕای ئەمە، فرۆم هەمیشە جەختی لەسەر خودێتیی (سوبێکتیڤیتە) دەکردەوە و چەمکی نامۆبوون لای ئەو، کە بەم شێوەیە پوختەی دەکاتەوە: "مۆدێلێکی ئەزموون تیایدا تاک وەک تاکێکی نامۆ ئەزموونی خۆی دەکا"، هێشتا زۆر تەسکبینانەیە و زیاتر لەسەر مەسەلەی فەردیی دەوەستێتەوە. ئەگەرچی، لێکدانەکەی فرۆم بۆ چەمکی نامۆبوونی مارکس، تەنها سنووردار ببوو بۆ کتێبی ***دەستنووسە ئابووریی و فەلسەفییەکانی 1844***، و بێبەش بوو لە تێگەیشتنی قوڵی کاری نامۆبوو لە بیری مارکسدا. ئەم بۆشاییە، بووە هۆی ئەوەی لەلایەن فرۆمەوە کێش و قورساییەکی گرنگ بە نامۆبوونی بابەتیی (ئوبێکتیڤ) نەدرێت (کە کرێکار لە پرۆسەی کار و لە پەیوەندیی بە بەرهەمی کارەوە تووشی دەبێت) و فرۆمی بەو ئاراستەیەدا برد ئەو بارودۆخانە بەرجەستە و زەق بکاتەوە کە بوونەتە بەردی بناغەی چاوپۆشین لە پەیوەندییە بونیادییە سەرەکییەکان.

"مارکس پێیوابوو چینی کرێکار، نامۆترین چینە... بۆیە ئەو پێشبینیی ئەو ئاستەی نەکرد کە نامۆبوونە دەبێتە چارەنووسی زۆرینەی گەورەی خەڵک... ئەگەرنا، کارمەند، فرۆشیار، بەڕێوەبەر، ئەمڕۆ تەنانەت لە کرێکاری دەستیی شارەزا نامۆترن. وەزیفەی کرێکاری دەستیی پیشەیی و

شارەزا، هێشتا پەیوەندیی بە ئامرازی هەندێک لە شارەزاییە کەسییەکانی وەک لێهاتوویی، توانای متمانەوە و هتدەوە هەیە و ناچار نییە "کەسایەتیی" خۆی، پێکەنینی خۆی، بیروبۆچوونەکانی خۆی لە پرۆسەیەکی هەڕاجدا، بفرۆشێت"[28].

یەکێک لە تیۆرییە سەرەکییە نامارکسیستییەکان دەربارەی چەمکی نامۆبوون بە ژان پۆل سارتر و بوونگەرا فەڕەنسییەکانەوە دەستپێدەکات. لەڕاستیدا، لەدەیەی 1940، کە ترس لە جەنگ و ***قەیرانی ویژدان*** (یان وشیاریی)، خەسڵەتە جیاکەرەوەکەی ئەو دەیە بوو، دیاردەی نامۆبوون – بەڕادەیەک لەژێر هەژموونی کاریگەریی هێگلیزمی نوێی ئەلێکساندەر کۆژێڤ[29]دا – بوو بە سەرچاوەیەکی بنچینەیی هەم لە فەلسەفە و هەم لە ئەدەبیاتی گێڕانەوە و حیکایەتدا. وێڕای ئەمە، جارێکی دیکە، ئەم چەمکە زۆر گشتیتر بوو لەو مانایەی لە بیری مارکسدا هەبوو، و بە هەڵکشانی نیگەرانییەکانی مرۆڤ لە کۆمەڵگادا، درزی نێوان تاکایەتیی ئینسان و جیهانی ئەزموون، و ***هەلومەرجی ئینسانیی*** ناقابیلی لابردن، دەردەکەوێت. فەیلەسوفە بوونگەراکان هیچجۆرە باوەڕیان بە هیچ جۆرە سەرچاوەیەکی کۆمەڵایەتیی بۆ نامۆبوون نەبوو، بەڵکو وەک شتێکی حەتمیی پەیوەست بە هەموو "واقیعییەت" (گومانی تێدا نییە شکستی ئەزموونی سۆڤێت ئەم دیدگایەی بەهێزکرد) و ئەویدیکەبوونی ئینسانیی،

دەیانبینی. لە ساڵی 1955دا، ژان هیپۆلیست لەیەکێک لە گرنگترین بەرهەمەکان لەم بوارەدا، ئەم بارودۆخە بەم شێوەیە شیدەکاتەوە:

"پێناچێت نامۆبوون بەو جۆرەی مارکس تێیدەگەیشت تەنها کورت بکرێتەوە بۆ چەمکی نامۆبوونی ئینسان لە ژێر سیستەمی سەرمایەداریدا. [نامۆبوونی ئینسان لەناو سیستەمی سەرمایەداریدا][2] تەنها نموونەیەکی کۆنکریتیی و دیاری کێشەیەکی گشتیتری خودئاگایی ئینسانە کە ناتوانێت خۆی وەک کۆگیتۆی تاکەکەسیی دەرک بکات و تەنها دەتوانێت خۆی لەو دەستەواژانەدا بەسلمێنێت کە دەریاندەبڕێت، لە خودەکانی دیکەدا، کە دەیانناسێت و لەڕێگای ئەوانەوە کە جارناجار لەلایەن ئەوانەوە لەخاوەنداریێتیی دادەماڵرێت. بەڵام میتۆدەی خۆدۆزینەوە لەڕێگای ئەویدیکەوە، ئەم بەئۆبێکتبوون (بەبابەتیبوون)ـە، هەمیشە و کەم تازۆر بریتییە لە نامۆبوون، خۆبزرکردنی خود و خۆدۆزینەوە لە هەمانکاتدا. کەواتە بەئۆبێکتبوون (بابەتیبوون) و نامۆبوون لەویدیکە جیاناکرێنەوە و یەکێتیی ئەوان بەسانایی دەرکەوتەی کێشمەکێشمی دیالەکتیکییە کە لە جوڵەی لەگومانبەدەری مێژووییدا بینراوە"[30].

[2] زیادکراوی وەرگێڕ

مارکس کۆمەکی بەوە کرد کە بەوەستانەوە لەبەرانبەر و لەدژی پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنانی سەرمایەداریی، پەرە بە ڕەخنەی چەوساندنەوەی ئینسانیی بدات. بوونگەراکان ڕێگایەکی پێچەوانە و دژیان گرتەبەر و هەوڵیاندا ئەو بەشانە لە بەرهەمەکانی مارکس دەربهێنن کە لەگەڵ ئاراستەکانیاندا دەگونجا، واتا دەرهێنانی باسێکی تەواو فەلسەفییانە کە هیچ جۆرە ڕەخنەیەکی دیار و کۆنکرێتیی مێژوویی تێدا نییە[31].

چوار

مشتومڕ سەبارەت بە نووسراوە
یەکەمینەکانی مارکس دەربارەی نامۆبوون

مشتومڕی نامۆبوون کە لە فەڕەنسا گەشەیکرد، جارەهای جار بەگوێرەی تیۆرەکانی مارکسەوە هێنراوەتە پێشەوە. وێڕای ئەمە، بەگشتیی و بەتەنها پشتیان بە کتێبی ***دەستنووسە ئابووریی و فەلسەفییەکانی 1844*** بەستووە، تەنانەت ئەو بەشانەی گیۆرگ لۆکاچ بۆ دامەزراندنی تیۆرەکەی خۆی دەربارەی چەمکی بەشتبوون لە ***سەرمایە***دا دەریهێناون، بەهیچ جۆرێک ئاوڕیان لێنەدرایەوە. وێڕای ئەمە، هەندێک لە ڕستەکانی دەستنووسەکانی 1844، لە برانە دەرەوەی سیاقی خۆیان و بوون بە کۆمەڵە ئیقتباسێکی هەستەوەرییانە و بانگەوازی بوونی "مارکسێکی نوێ"یان دەکرد، بە فەلسەفە تێرکران و بەتاڵکرانەوە لەو جەبرگرایی و دیتێرمینیزمە ئابوورییەی ڕەخنەگران دەیاندایە پاڵ ***سەرمایە*** (بەگشتییش بەبێ ئەوەی سەرمایە بخوێننەوە). دووبارە لەسەر بنەمای دەقەکانی 1844، بوونگەرا فەرەنسییەکان بەجۆرێک زۆرترین پێداگرییان لەسەر چەمکی ***لەخۆنامۆبوون*** (Selbstentfremdung) (self-alienation) کرد، واتا نامۆبوونی کرێکار لە بوونی جۆریی خۆی و لە ئینسانەکانی دیکە – ئەو دیاردەیەی مارکس لە نووسینە یەکەمینەکانی خۆیدا باسی کردووە، بەڵام هەمیشە هاوشانی نامۆبوونی بابەتیی و ئۆبێکتیڤ.

هەر ئەم هەڵە ئاشکرا و بەرچاوە لای ڕووخسارێکی دیاری ناو تیۆری سیاسیی دوای جەنگ، واتا هانا ئارێنتیش ڕوودەدات. لە کتێبی ***هەلومەرجی مرۆیی***(1958)دا دەستیکرد بە شەرحکردنی خۆی بۆ چەمکی نامۆبوونی مارکس لە کتێبی ***دەستنووسە ئابووریی و فەلسەفییەکانی 1844***، تەنانەت دواتر بەجیاکردنەوەی یەکێک لەو جۆرانەی مارکس لەوێدا باسی کردبوو: نامۆبوونی خودیی (سوبێکتیڤ یان زەیینیی). ئەم شتەش ڕێگای بە ئارێنت دا بانگەشەی ئەوە بکات، کە:

"لەخاوەندارێتیی داماڵین و نامۆبوونی جیهانیی هاوزەمان بەیەکەوە ڕوویانداوە و سەردەمی مۆدێرن، بەڕادەیەکی زۆر دژی ئارەزووی سەردەمی یاریکەرانی یارییەکەیە، کە لەڕێگای نامۆکردنی توێژە دیاریکراوەکانی دانیشتووان لە جیهاندا دەستیپێکرد [...] نامۆبوونی جیهانیی نەک لەخۆنامۆبوون، بەوجۆرەی مارکس بیری لێدەکردەوە، نیشانەی دیاری سەردەمی مۆدێرنە" [32].

بەڵگە ڕوون و ئاشکراکانی زانیاریی سنووردار و بەرتەسکی ئارێنت بە بەرهەمەکانی مارکسی دواترەوە، ئەو ڕاستییەیە کە لە پشتڕاستکردنەوەی ئەوەی مارکس وێڕای ئاماژەکانی "[کەچی] ئاگای لە نامۆبوونی جیهانیی لە سیستەمی سەرمایەداریدا نەبوو"، لەمەشدا تەنها گەڕایەوە بۆ دێرە ڕۆژنامەوانییە زۆر کۆنەکانی ئەو، واتا "چەند مشتومڕێک دەربارەی یاساکانی دزینی تەختە و دار" (1842) نەک

ئەوەی بگەڕێتەوە بۆ لاپەڕە زۆر گرنگەکانی ناو کتێبی ***سەرمایە*** و ئەو ڕەشنووسانەی دواتر بووە هۆی نووسینی سەرمایە. دەرەنجامگیرییە سەرسوڕهێنەرەکەی ئارێنت بەمجۆرە بوو: "ئەم تێبینییانە جارناجار ڕۆڵێکی زۆر بچووکیان لە بەرهەمەکانی ئەودا هەبووە، کە بەتەواوی ڕیشەی لەنێو سوبێکتیڤیزم (زەینگەرایی) توندی سەردەمی مۆدێرندا هەبوو"[33]. پرسیاری ئەوەی لەکوێ و چۆنچۆنی مارکس لە شیکارییەکانی خۆی بۆ کۆمەڵگای سەرمایەداریی، ئەولەویەتی بە "لەخۆنامۆبوون" داوە، ئەمە بەناڕوونی و ڕەمزاویی دەمێنێتەوە کە ئارێنت هیچ کاتێک لە نووسینەکانی خۆیدا ڕوونی نەکردۆتەوە.

لە دەیەی 1960ا، تیۆری نامۆبوون لە کتێبی ***دەستنووسە ئابووریی و فەلسەفییەکانی 1844***، بوو بە ناوەرۆکی سەرەکیی مشتومڕەکان بۆ تەفسیرە فراوانترەکانی بەرهەمەکانی مارکس. لێرەدا باسی ئەوە کرا کە دەبێت جیاکارییەکی توند لەنێوان "مارکسی لاو" و "مارکسی پیر" دابنێین – دژایەتییەکی دەستکرد و هەڕەمەکیی هەم لەلایەن ئەو کەسانەی بەرهەمە فەلسەفییەکانی یەکەمی مارکسیان زەق دەکردەوە و هەم لەلایەن ئەو کەسانەی پێیانوابوو مارکسی ڕاستەقینە، مارکسی ***سەرمایە***یە (کە لەنێوان ئەواندا دەتوانین ناوی ئاڵتووسێر و بیرمەندانی ڕووسی ببەین). لەکاتێکدا لایەنگرانی مارکسی لاو، تیۆری نامۆبوونیان لە کتێبی دەستنووسەکانی 1844دا، بە گرنگترین بەشی ڕەخنەی کۆمەڵایەتیی مارکس دەبینی، کەچی لایەنگرانی مارکسی پیر

بەگشتیی "ترس لە نامۆبوون"ێکی ڕاستەقینەیان دەرخست و هەوڵیاندا سەرەتا پەیوەندییەکەی بەبێ کەڵک پیشان بدەن[34] یان ئەو کاتەی ئیتر ئەم ستراتیژییە مەحاڵ ببوو، کۆی تێم و ناوەرۆکی نامۆبوونیان وەک "ناوریایی لاوی و پاشماوەی هیگڵیانیزم"[35] لەقەڵەم دا کە دەڵێن پاشان مارکس وازی لەوانە هێنا. بیرمەندان و زانایانی کەمپی یەکەم وەڵامێکی پێچەوانەیان دایەوە و گووتیان دەستنووسەکانی 1844 کەسێک نووسیویەتی تەنها تەمەنی 26 ساڵ بووە و لە سەرەتای لێکۆڵینەوە سەرەکییەکانی خۆیدا بووە، بەڵام ئەو کەسانەی لە کەمپی دووەمدا بوون هێشتا خۆیان بەدووردەگرت لە قبوڵکردنی گرنگیی چەمکی نامۆبوونی مارکس، تەنانەت ئەو کاتەی بڵاوکردنەوەی دەقە تازەکان، دەریخست کە هیچ کاتێک وازی لە چەمکی نامۆبوون نەهێناوە بەڵکو بەپێچەوانەوە ئەم چەمکە پێگە و شوێنێکی سەرەکیی لە قۆناغە دیارەکانی ژیانی کار و لێکۆڵینەوەی ئەودا داگیرکردووە.

گوتنی ئەوەی تیۆری نامۆبوون، هەروەک ئەوەی زۆر کەس ئەم کارەیان ئەنجام داوە، کە لە دەستنووسەکانی 1844دا، بابەتی سەرەکیی بیرکردنەوەی مارکس بوو‌بێت، بەئاشکرا ناڕاست بوو، چونکە ئەم شتە جگە لە چاوپۆشیکردن لەم بەرهەمەی ئەو، شتێکی دیکە نەبوو[36]. لەلایەکی دیکەوە، ئەو کاتەی مارکس دووبارە بەبەردەوامی بوو بە نووسەرێکی مشتومڕلەسەر لەسەرووی ئەدەبیاتی فەلسەفیی لە جیهاندا، ئەویش بەهۆی نووسراوە تازەکانییەوە بوو دەربارەی نامۆبوون، ئەو بێدەنگییەی لە ڕۆژگاری

یەکێتیی سۆڤێتەوە دەربارەی کۆی بابەتەکان و مشتومڕەکان لەگەڵیدا باڵادەست ببوو، نموونەیەکی دیاری بەکارهێنانی ئامرازیی لەنووسینەکانی ئەو لەو وڵاتەدا فەراهەم کرد. لەبەر ئەوەی بوونی نامۆبوون لە یەکێتیی سۆڤێت و وڵاتە مانگییەدەستکردەکانی، چووە دەرەوە دەستپێڕاگەیشتنەوە و ژمارەی دەقە دەگمەنەکانی پەیوەست بەم بابەتەوە، مامەڵەیەکی بەدگومانانەی لەگەڵدا کرا. هەروەک هێنری لۆڤیفرە باسی دەکات "***لەیەکێتیی سۆڤێتدا، نامۆبوون چیتر نەیدەتوانی و نەدەبوو ببێتە بابەتێکی سەرەکیی***". "لەڕێگای فەرمانکردن لەسەرەوە و بەهۆکارە دەوڵەتییەکانەوە، دەبوو چەمکی نامۆبوون بزر ببایە و لەبەرچاوان نەمابایە"[37]. بۆیە، تا دەیەی 1970، نووسەرانێکی کەمی "کەمپی سۆسیالیستیی" ئاوڕیان لەم بەرهەمانە دایەوە.

ژمارەیەک نووسەری بەناوبانگی خۆرئاوا، چاوپۆشیان لە ئاڵۆزیی ئەم دیاردەیە کرد و نادیدەیان گرت. بۆ نموونە، لوسیەن گوڵدمەن پێیوابوو لە هەلومەرجی کۆمەڵایەتیی-ئابووریی ئەو کاتەدا، ئەگەری ئەوە هەیە بەسەر نامۆبووندا زاڵ بین و لە ***لێکۆڵینەوە دیالەکتیکییەکان***(1959)دا دەنووسێت: لەژێر کاریگەریی پلاندانانەدا، نامۆبوون لەناو دەچێت و ئیتر بوونی نامێنێت. هەروەها دەنووسێت: "بەشتبوون لەڕاستیدا دیاردەیەکە تەواو پەیوەندیی بە نەبوونی پلان و بەرهەمهێنان بۆ بازاڕەوە هەیە؛ سۆسیالیزمی سۆڤێت لە خۆرهەڵات و سیاسەتە کینزییەکان لە خۆرئاوا، دەرەنجامی نەهێشتنی

بەشتبوونە لەهەنگاوی یەکەمدا و لاوازبوونی پێشکەوتنەکەی بوو لە هەنگاوی دووەمدا"[38]. مێژوو نارأستیی ئەم پێشبینییانەی سەلماندووە.

پێنج

سیحری لەشکست بەدەری تیۆری نامۆبوون

لە دەیەی 1960دا، چەند تیۆرەیەک دەربارەی نامۆبوون بوونە باو و سەدان کتێب و وتاریان دەربارەی ئەو تیۆرە لە سەرتاسەری جیهاندا بڵاوکردەوە. ئەم دەیەیە بەسانایی سەردەمی نامۆبوون بوو. نووسەرانێک بە ئاراستە سیاسییە جۆراوجۆرەکان و بوارە جیاوازییە ئەکادیمییەکانەوە لێکدانەوەیان بۆ هۆکارەکانی نامۆبوون دەکرد وەک بەکاڵابوون، بەپسپۆڕیبوونی لەڕادەبەدەر، ئانۆمی، بەبیرۆکراتیبوون، وەفاداریی، مەسرەفگەرایی (بەکاربردن)، لەنێوچوونی مانای خود لە سەردەمی تەکنەلۆژیدا، تەنانەت گۆشەگیریی تاک، بێ هەستیی، بەپەراوێزیبوونی کۆمەڵایەتیی یان ئەتنیکی و پیسبوونی ژینگە.

پێدەچێت چەمکی نامۆبوون نیشاندەری ئاراستەی ڕۆحی ڕۆژگار بووبێت بەرەو کامڵ بوون و لەڕاستیدا، ڕەخنەکردنی لە کۆمەڵگای سەرمایەداریدا، بووە بوارێکی هاوبەشی مەعریفە و زانست بۆ مارکسیزمی فەلسەفیی دژەسۆڤێت و دیموکراتیترین و پێشکەوتووترین تەیارەکانی ناو جیهانی کاتۆلیک. وێڕای ئەمە، ناوبانگی ئەم چەمکە، و بەکارهێنانە گشتییەکەی، ناڕوونی و لێڵییەکی تێرمینۆلۆژیی قوڵی دروستکرد[39]. لەنێو ئەم فەزا چەند ساڵییەدا، نامۆبوون بووە فۆرمول و دارشتەیەکی بەتاڵ کە بوارەکەی خرایە نێو ڕیزبەندیی بەدبەختیی ئینسانییەوە – هەموو ئەوانە هاوشانی ئەو

شته بوون که نامۆبوون باوەڕێکی هێنایه ئاراوه که مەحاڵه دەستکاری بکرێت[40].

لەگەڵ کتێبی ***کۆمەڵگای نمایش***ی گی دیبۆر، که دوای یەکەم بڵاوبوونەوەی لەساڵی 1967دا، خێرا بووه مانیفێستێکی ڕاستەقینه بۆ نەوەیەکی خوێندکاران له یاخیبوونیاندا دژی سیستەم، تیۆری نامۆبوون، پەیوەندیی بەرەخنەی بەرهەمهێنانی ناماتریالییەوه کرد. لەسەر بنەمای تێزەکانی هۆرکهایمەر و ئادۆرنۆ، بەگوێرەی ئەو شتەی دامەزراندنی ڕەزامەندیی گشتیی بەرانبەر نەزمی کۆمەڵایەتیی بەرەو پیشەسازیی کاتی بەتاڵ فراوان ببووەوه، دیبۆر پێیوابوو پانتایی ناکار(non–labour) چیتر ناکرێت بەجیا له چالاکیی بەرهەمهێنەرانه بیری لێبکرێتەوه:

"لەکاتێکدا که له قۆناغی یەکەمی کەڵەکەکردنی سەرمایەدا "ئابووریی سیاسیی له پرۆلیتاریادا تەنها وەک کرێکارێک" دەبینێت که دەبێت لانیکەمی پێداویستیی بۆ پاراستنی هێزی کاری خۆی بەدەست بهێنێت، بێ ئەوەی هەرگیز وەک "کاته بەتاڵ و خۆشییەکان، ئینسانیبوونی" ببینێت، هەرکه ئاستی پڕی و زۆریی بەرهەم له بەرهەمهێنانی کاڵاکاندا ئیزافه و زیادەی هاوکاریی کرێکار دابین دەکات، ئەم شێوازەی بیرکردنەوەی چینی باڵادەستیش ئاوەژوو دەبێتەوه. لەگەڵ ئەوەی ڕۆژی کاری ئەو کۆتایی دێت، کرێکار لەناکاو لەو سوکایەتییه تەواوەی پێیدەکرا، ڕزگار دەبوو، که بەئاشکرا

بەهۆی هەر ڕەهەندێکی ڕێکخراو و چاودێریی بەسەر بەرهەمهێناندا بەکاردەبرا و لە ڕۆڵ و نەخشێکی نوێدا وەک بەکاربەر، وەک فەردێکی گەشەکردوو و باڵغ، بە ڕێز و نمایشی ئەدەبەوە، مامەڵەی لەگەڵ دەکرا. لەم خاڵەدا، هیومانیزم و ئینساندۆستیی کاڵا "ئینسانییەت و کاتی بەتاڵ"ی کرێکاریش کۆنترۆڵ دەکات بەسانایی بەو هۆیەوە کە ئابووریی سیاسیی ئێستا دەتوانێت و دەبێت هەیمەنە بەسەر ئەم بوارانەدا بکات"[41].

بۆیە، لەڕوانگەی دیبۆرەوە، مادام هەیمەنەی ئابووریی بەسەر ژیانی کۆمەڵایەتیدا سەرەت فۆرمی "داڕمانی **بوون** بەرەو ***هەبوون***" (degradation of being into having)ی بەخۆوە گرت، لە "سەردەمی ئێستادا"، "گواستنەوە و تێپەڕینی گشتیی لە ***هەبوون***ـەوە بەرەو ***نمایش***"، لەئارادا دەبێت[42]. ئەم بیروبۆچوونە دیبۆری بە ئاراستەیەکدا برد کە جیهانی نمایش بکاتە ناوەندی شیکارییەکەی خۆی: "وەزیفەی کۆمەڵایەتیی نمایش، بەرهەمهێنانی کۆنکرێتیی نامۆبوونە"[43]. ئەو دیاردەیەی تیایدا "فیتیشیزمی کاڵا... وەزیفەی کۆتایی خۆی بەدەستدەهێنێت"[44]. لەم هەلومەرجەدا، نامۆبوون، خۆی بە ئاستێکی بەرز دەگەیەنێت کە لەڕاستیدا دەبێتە ئەزموونێکی باڵادەست بۆ تاکەکان، تلیاکێکی نوێ بۆ خەڵک کە ناچاریان دەکات ببنە بەکاربەر و خۆیان لەگەڵ وێنە زاڵەکاندا، دەگونجێنن"[45] و ئەوان بۆ هەمیشە لە ئارەزووەکان و لێرەبوونی واقیعییان جیادەکاتەوە:

*"نمایش قۆناغێکە کاڵا سەرکەوتووبووە لەوەدا بەشێوەی **تەواوێتیی**، ژیانی کۆمەڵایەتیی داگیر بکات.... بەرهەمهێنانی ئابووریی مۆدێرن، دیکتاتۆرییەتی خۆی هەم لەڕوانگەی پانتایی و هەم لەڕوانگەی توندییەوە، فراوان دەکات [...] بە "شۆڕشی پیشەسازیی دووەم"، بەکاربردنی نامۆبوو، هاوشێوەی بەرهەمهێنانی نامۆبوو، بووەتە وەزیفەیەک بۆ جەماوەر"* [46].

دوای دیبۆر، ژان بۆدریاریش چەمکی نامۆبوونی بۆ تەفسیری ڕەخنەیی گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتییەکان بەکارهێناوە کە لە سەرمایەداریی گەشەکردوودا دەرکەوتووە. بۆدریار لە کتێبی ***کۆمەڵگای بەکاربەر***(1970)دا، دووردەکەوێتەوە لە لێکدانەوەی مارکسیستیی لەسەر سەنتەرێتیی بەرهەمهێنان و لەبەرانبەردا بەکاربردن وەک فاکتەری یەکەم لە کۆمەڵگای مۆدێرندا دەبینێت. "سەردەمی بەکاربردن"، کە پروپاگەندە و ڕاپرسیی گشتیی، پێداویستییە ساختەکان و ڕەزامەندیی گشتیی دروست دەکەن، هاوکات "سەردەمی نامۆبوونی ڕادیکاڵ"یش بوو.

"لۆژیکی کاڵایی، گشتێتیی وەرگرتووە و ئەمڕۆ نەک تەنها حوکمڕانیی بەسەر پرۆسەکانی کار و بەرهەمە ماددییەکاندا دەکات، بەڵکو بەسەر کۆی کولتوور، سێکسوالیتە و پەیوەندییە ئینسانییەکاندا باڵادەست بووە کە تەنانەت فەنتازیا و ئارەزووەکانی تاکیش دەگرێتەخۆی... هەموو شتێک بووەتە

نمایش یان بەدەربڕینێکی دیکە، هەموو شتێک لە وێنەکان، نیشانە و مۆدێلەکانی شیاوی بەکاربردن، داگیرکردن، جوڵاندن و هەماهەنگکردن دایە" [47].

سەرەڕای ئەمە، دەرەنجامە سیاسییەکانی بۆدریار، تەواو سەرلێتێکدەر و ڕەشبینانەن. ئەو لەڕووبەڕووبوونەوەی هەڵچوونی کۆمەڵایەتیی لە ئاستێکی فراواندا، پێیوابوو "یاخیبوون و ڕاپەڕینەکانی 1968" کەوتوونەتە داوی "بەشتبوونی لەڕادەبەدەری ئوبێکتەکان (بابەتەکان) و بەکاربردن لەڕێگای پێدانی بەهایەکی شەیتانیی پێیان"ەوە؛ و دەستدەکات بە ڕەخنەگرتن "هەموو لێکۆڵینەوەکاندا دەربارەی نامۆبوون و سەرجەمی هێزی قێزەونی هونەری پۆپ و ئەنتی ئارت(دژەهونەر)" "وەک بانگەشەنامەیەکی ڕووت، کە بەشێکی گەمەیە: ئەمە وەهمی ڕەخنەییە، دژەحیکایەتە کە بەشێکە لە حیکایەت"[48]. ئێستا بەدوورکەوتنەوەیەکی زۆر لە مارکسیزم، کە چینی کرێکار خاڵی سەرەکییە بۆ گۆڕانی کۆمەڵایەتیی لە جیهاندا، بۆدریار کتێبەکەی خۆی بە ئارەزوویەکی مەسیحییانە تەواو دەکات... : "ئێمە دەبێت، بۆ وێرانکردنی ئەم جەماوەرە سپییە، وەک پێشبینیی نەکردن و یەقینی ئایاری 1968، چاوەڕوانیی هەڵچوونە توندەکان و دارمانە لەناکاوەکانی داهاتوو بین"[49].

شەش

تیۆری نامۆبوون لە سۆسیۆلۆژیای ئەمریکای باکووریدا

لە دەیەی 1950دا، چەمکی نامۆبوون چووە نێو زاراوەکانی سۆسیۆلۆژیای سیاسیی ئەمریکای باکووریی، بەڵام ئاراستە و ئینتیماکان بەرانبەر بەم بابەتە تەواو جیاوازە لەو شتەی هەر لەو کاتەدا لە ئەوروپا باڵادەست بوو. کۆمەڵناسیی باو، وەک مەسەلەیەکی ئینسانی تاکەکەسی لە چەمکی نامۆبوونی دەڕوانی نەک وەک پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان[50]، و هەوڵ بۆ پەیداکردنی ڕێگاچارەکان، لەسەر توانای تاکەکان بۆ خۆگونجاندنیان لەگەڵ نەزمی باڵادەست وەستابوو نەک وەک ئاراستە دەستەجەمعییەکان بۆ گۆڕینی کۆمەڵگا[51]. هەروەها، لێرەدا، پێش ئەوەی پێناسەیەکی ڕوون و هاوبەش بکرێت، کەچی قۆناغێکی باڵای نایەقینیی و نادڵنیابوون لەو بارەیەوە لەئارادا بوو. هەندێک لە نووسەران نامۆبوونیان وەک دیاردەیەکی ئەرێنیی و پۆزەتیڤ دەبینی، وەک ئامرازێک بۆ دەربڕینی داهێنان کە زاتی هەلومەرجی ئینسانیی بوو لەحاڵەتە گشتییەکەیدا[52]. دیدگایەکی دیکەی باو ئەوە بوو کە دەیگوت نامۆبوون لە درزی نێوان تاک و کۆمەڵگاوە سەرچاوەی دەگرێت[53]؛ بۆ نموونە سیمۆر میلمان، لە درزی نێوان فۆرمولەبەندیی و جێبەجێکردنی بڕیارەکاندا بەدوای چەمکی نامۆبوونەوە بوو و گوتی ئەم شتە بەیەک ڕادە کاریگەریی لەسەر کرێکاران و بەڕێوەبەران دادەنێت[54]. لە کتێبی "پێوەر و هەڵسەنگاندنی نامۆبوون"(1957)دا، کە بووە هۆی

هاتنەئارای چەند مشتومڕێک دەربارەی ئەم چەمکە لە گۆڤاری ***ڕوانگەی سۆسیۆلۆژیی ئەمریکیی***، جوین نیتلەر، لەڕێگای هەڵسەنگاندنی بیروباوەڕی گشتییەوە، هەوڵیدا پێناسەی ئەم چەمکە بکات. بەڵام ئەو پرسیارەی ئەو کە دژایەتییەکی توندی لەگەڵ نەریتی لێکۆڵینەوەکانی پەیوەست بە بزووتنەوەی کار و هەلومەرجی کرێکارانەوە هەبوو، پێدەچوو زیاتر بەدوای یاسا مەککارتییەکانەوە بێت نەک ئاراستەیەکی زانستیی[55]. لەبەرئەوەی ئەو نامۆبوونی لەڕێگای ئینکارکردنی پرەنسیپە کۆنزەرڤاتیڤەکانی کۆمەڵگای ئەمریکییەوە لێکدەدایەوە: "پاراستنی پایەی ڕوانگە بەدناوەکان و نەیارێتیی دژی خێزان، میدیا گروپییەکان و سەلیقە جەماوەرییەکان، ڕووداوە بەردەوامەکان، فێرکاری و پەروەردەی گشتیی، ئاینیی ڕەسمیی و دیدگای سەرەنجامناسانە بەرانبەر بەژیان، ناسیۆنالیزم و پرۆسەی دەنگدان"[56].

سنووردارێتیی مەفهومیی دیدگای سۆسیۆلۆژیانەی ئەمریکا دوای بڵاوکردنەوەی وتارێکی کورتی مێلڤین سیمان بەناوی "دەربارەی مانای نامۆبوون"(1959)، گۆڕانکاریی بەسەردا هات، کە بەماوەیەکی کەم بوو بە سەرچاوەیەکی زەروورریی بۆ هەموو نووسەرانی ئەم بوارە. لیستەکەی ئەو پێنج جۆری نامۆبوونی لەخۆ گرتبوو – بێتوانایی، بێمانایی (واتا بێتوانایی بۆ تێگەیشتن لەو ڕووداوانەی کەسێک دەیخاتەڕوو)، بێبەهایی، گۆشەگیریی و لەخۆنامۆبوون[57] – کە ئەو ئاراستەیەکی گرتووەتە بەر، لەڕوانگەیەکی سوبێکتیڤیی

(زەینیی) تەواو سەرەتاییەوە لەم دیاردەیە دەڕوانێت. ڕۆبەرت بلاونەر، لە کتێبەکەیدا بەناوی ***نامۆبوون و ئازادیی*** (1964)، بەچەشنێکی هاوشێوە، نامۆبوون وەک "چۆنایەتیی بوونی کەسێک کە لەجۆرەدیاریکراوەکانی ڕێکخستنە کۆمەڵایەتییەکانەوە سەرچاوە دەگرێت" پێناسە دەکات[58]. ئەگەرچی لێکۆڵینەوە دوور و درێژەکەی، بووە هۆی ئەوەی، ئەو لەنێو "خزمەتکردن لە ڕێکخراوە گەورە و بیرۆکراسییە ناشەخسییەکاندا، کە چوونەتە نێو هەموو کۆمەڵگا پیشەسازییەکانەوە" بەدوای هۆکارەکانی ئەم بابەتەدا بگەڕێت[59].

کۆمەڵناسیی ئەمریکیی، پاشان، لەحاڵەتی گشتیدا، نامۆبوونی وەک مەسەلەیەک دەبینی کە پەیوەندیی بە سیستەمی بەرهەمهێنانیی پیشەسازیی، چ سەرمایەداریی یان سۆسیالیستییەوە هەبوو، کە بەشێوەیەکی گشتیی کاریگەریی لەسەر وشیاریی مرۆیی دادەنێت[60]. ئەم گۆڕانە سەرەکییەی ئاراستەکە، دواجار فاکتەرە مێژوویی-کۆمەڵایەتییەکان کە دەبنە هۆی نامۆبوون، لە شیکارییەکەی دەکاتە دەرەوە و جۆرێک سەروسایکۆلۆژیزمی هێنایە ئاراوە کە ڕووبەڕووی نامۆبوون وەک نیشانەیەکی زیانی تاکەکان لەئاستی فەردیی قابیلی چارەسەرکردندا بووەوە نەک وەک کێشەیەکی کۆمەڵایەتیی[61]. تا ئەو شوێنەی لە نەریتی مارکسیستیدا، چەمکی نامۆبوون بەشدارییەکی گرنگی لەزۆرێک لەڕەخنە توندەکان دژی مۆدێلی بەرهەمهێنانی سەرمایەداریی هەبوو، بەدامەزراوەییبوون و قەتیسبوونی لەنێو بواری کۆمەڵناسیدا، ئەم چەمکەی کورتکردەوە

بۆدیاردەی نەگونجانی تاکەکان لەگەڵ بەها کۆمەڵایەتییەکاندا. بەهەمان شێوە، دوای ئەو ڕەخنەیەی ئەم چەمکە لە فەلسەفەدا هەیبوو (تەنانەت بۆ ئەو نووسەرانەی وەک ئاسۆیەک لێیان دەڕوانی کە هەرگیز ناکرێت لێی ڕابکەیت) ئێستا بەئاراستەی بێلایەنییەکی وەهمیدا پاشەکشەی کردووە[62].

کاریگەرییەکی دیکەی ئەم بەدگۆڕانە، خاڵیبوونەوەی تیۆرییانەی ئەم چەمکە بوو. نامۆبوون لە دیاردەیەکی ئاڵۆزی پەیوەست بە چالاکیی کاری ئینسان و بوونی زەینی و کۆمەڵایەتیی، بووە کاتیگۆرییەکی جوزئی و ناکامڵ کە کەوتە خزمەتی لێکۆڵینەوە پسپۆڕییە ئەکادیمییەکانەوە[63]. کۆمەڵناسانی ئەمریکیی گوتیان ئەم هەڵبژاردنە میتۆدۆلۆژییە ئەو توانایەی پێبەخشیون لێکۆڵینەوەی نامۆبوون لە دەلالەتە سیاسییەکانی پاک بکەنەوە و بابەتێتییەکی زانستیی بەم تیۆرە ببەخشن. بەڵام لەڕاستیدا ئەم "وەرچەرخانە" بەرەو ناسیاسییبوون، گەلێک دەلالەتی ئایدیۆلۆژییانەی ئاشکرای هەبوو، چونکە پشتیوانیکردن و پاراستنی نەزمی کۆمەڵایەتیی و بەها باڵادەستەکان بەشێوەیەکی شاراوە لەپشتی ئاڵای لەئایدیۆلۆژیخستن و بێلایەنییەوە وەستاوە.

بۆیە، جیاوازیی نێوان تێگەیشتنی مارکسیستیی و تێگەیشتنی کۆمەڵناسانەی ئەمریکی بۆ نامۆبوون ئەوە نەبوو کە ئاراستەی مارکسیستیی سیاسیی بووە و ئاراستەی کۆمەڵناسیی ئەمریکاریی زانستیی بووە. بەپێچەوانەوە تیۆریزەکەرانی مارکسیست هەڵگرانی

ئەو بەهایانە بوون کە دژی هەموو جۆرەکانی هەژموون بوو لە کۆمەڵگای ئەمریکادا، ئەویش تا ئەو شوێنەی کۆمەڵناسانی ئەمریکی بەشێوەیەکی زانایانە ئەم بەهایانەیان وەک بەهاگەلی ئەبەدیی مرۆڤایەتیی لەقەڵەم دەدا[64]. لەسیاقی ئەکادیمیی ئەمریکیدا، چەمکی نامۆبوون ڕووبەڕووی بەلاڕێدابردنێکی ڕاستەقینە بووەوە و بووە هۆی ئەوەی لایەنگرانی چینە کۆمەڵایەتییەکان سوود لەو چەمکە دژی ئەو کەسانە وەربگرن کە بۆ ماوەیەکی زۆر لەژێر هەیمەنە و دەسەڵاتدا چەوساونەتەوە[65].

حەوت

نامۆبوون لە ***سەرمایە*** و ***ڕەشنووسەکاندا***

نووسینەکانی مارکس خۆی ڕۆڵێکی زۆر گرنگیان بۆ ئەو کەسانە هەبوو کە دەیانویست بکەونە بەرانبەر ئەم هەلومەرجەوە. چڕکردنەوەی سەرنجی یەکەم لەسەر ***دەستنووسە ئابووریی و فەلسەفییەکانی 1844***، دوای بڵاوبوونەوەی کۆمەڵە دەقێکی نوێ، ئاراستەکە گۆڕانی بەسەردا هات و ئەو ئەگەرەی هێنایە کە فراوانبوونی بیری ئەو زۆر دەقیقتر بونیاد بنێتەوە.

لە نیوەی دووەمی دەیەی 1840، مارکس چیتر بە بەردەوامی زاراوەی "نامۆبوون"ی بەکارنەهێنا؛ تەنها ئاوارتەیەک بۆ ئەم مەسەلەیە یەکەم کتێبی ئەو ***خێزانی موقەدەس*** (1845) بوو کە لەگەڵ ئەنگڵس بەیەکەوە نووسیان و لە هەندێک مشتومڕدا دژی برۆنۆ و ئێدگار باویەر، ئەم زاراوەیەیان بەکارهێنا و هەروەها لە یەکێک لە دەقەکانی ***ئایدیۆلۆژیای ئەڵمانیی*** (1845–1846)، کە ئەمەشی لەگەڵ ئەنگڵس نووسی، دووبارە ئەم زاراوەیە دەرکەوتەوە. وێڕای ئەوەی ئەو وازی لە بیرۆکەی بڵاوکردنەوەی ***ئایدیۆلۆژیای ئەڵمانیی*** هێنا، ئەو لە نامیلکەی ***کاری بەکرێ و سەرما***، کە بریتی بوو لە کۆمەڵە وتارێک لەسەر بنەمای گوتاربێژییەکانی بۆ کۆمەڵەی کرێکارانی ئەڵمانیی لە بەلجیکا لە ساڵی 1847، جارێکی دیکە گەڕایەوە سەر تیۆری نامۆبوون، هەڵبەتە خودی ئەم زاراوەیە لەم کۆمەڵە وتارەدا

بەکارنەهاتووە، چونکە ئەو زاراوەیە لەو ڕۆژگارەدا بۆ بیسەرانی زۆر ئەبستراکت و زاراوەیەکی ڕووت بوو. لەم دەقانەدا، ئەو دەنووسێت کاری بەکرێ ناچێتە نێو "چالاکیی خودی ژیان"ی کرێکارەوە، بەڵکو "بەقوربانیبوونی ژیان" پیشان دەدات. هێزی کار ئەو کاڵایەیە کە کرێکار ناچارە بیفرۆشێت "تا بژیت" و "بەرهەمی چالاکییەکەی، چیتر بابەتی چالاکیی ئەو نییە"[66]:

"کرێکار کە دوانزە سەعات دەچنێت، دەڕێسێت دەچەرخێنێت، هەڵدەکۆڵێت، باردەکات و هتد ئایا دوانزە سەعات چنین، ڕستن، چەرخاندن، بونیادنان، هەڵکۆڵین، بەردشکاندن وەک ژیانی خۆی دەبینێت؟ بەپێچەوانەوە، ژیان بۆ ئەو کاتێک دەستپێدەکات کە ئەم چالاکییە کۆتایی پێدێت، لە پشتی مێز، لە ماڵەوە، لە ناو جێگەدا. لەلایەکی دیکەوە کاری دوانزە سەعاتی وەک چنین، ڕستن، چەرخاندن و هتد هیچ مانایەکیان بۆ ئەو نییە، جگە لە گەیشتن بە دەرامەت، کە ئەو بەرەو مێز، ماڵ و جێگە دەبات، ئەگەر کرمی ئاوریشمیش، بۆ بەردەوامیدان بە ژیانی خۆی وەک پەپوولە پێویستیی بە ڕستن هەبووایە، بێگومان دەبوو بە کرێکارێکی کرێگرتەی کامڵ و پێرفێکت" [67]3.

[3] ئەم کتێبە لەلایەن منەوە بەناوی: کارڵ مارکس: کاری کرێ و سەرمایە، وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە پێشڕەو محەمەد، ناوەندی توێژینەوە و هزریی شەهید

تا کۆتاییەکانی دەیەی 1850، هیچ گەڕانەوەیەک بۆ تیۆری نامۆبوون لە بەرهەمەکانی مارکسدا بوونی نەبوو. دوای شکستی شۆڕشەکانی 1848، ئەو ناچاربوو بۆ گوزەراندنی دوورخرانەوەی بچێتە لەندەن؛ لەویَ هەموو هێز و وزەی خۆی لەسەر لێکۆڵینەوەی ئابووریی سیاسیی چڕکردەوە و جگە لەچەند بەرهەمێکی کورت دەربارەی بابەتە مێژووییەکان[68]، هیچ کتێبێکی دیکەی بڵاو نەکردەوە. وێڕای ئەمە، ئەو کاتەی دووبارە دەستیکردەوە بەنووسین دەربارەی ئابووریی، لە کتێبی ***بونیادەکانی ڕەخنەی ئابووریی سیاسیی*** کە بە "گروندریسە" بەناوبانگە، زیاتر لە جارێک زاراوەی "نامۆبوون"ی بەکارهێناوە. ئەم دەقە لەچەند ڕووەوە شیکارییەکانی ***دەستنووسە ئابووریی و فەلسەفییەکانی 1844***ی بەبیر دەهێنایەوە، ئەگەرچی نزیکەی دەیەیەک لێکۆڵینەوە لە کتێبخانەی بریتانیا، ڕێگای پێدا کە زۆر قوڵتر لێکۆڵینەوەیان لەسەر بکات:

"خەسڵەتی کۆمەڵایەتیی چالاکیی و هەروەها فۆرمی کۆمەڵایەتیی بەرهەم و بەشداریی تاکەکان لە بەرهەمهێناندا لێرە وەک شتێکی نامۆ و بابەتی (ئۆبێکتیڤ)، لەبەرانبەر و دژی تاکەکان دەوەستێتەوە، نەک وەک پەیوەندیی ئەوان بەیەکترییەوە، بەڵکو وەک پاشکۆیەتیی ئەوان بەرانبەر بەو پەیوەندییانەی سەربەخۆ و لەدەرەوەی تاکەکان بوونی هەیە

ئارام، سلێمانی، 2016، کراوە بەکوردیی، ئەم پەرەگرافەش ڕاستەوخۆ لە وەرگێڕانە کوردییەکەی خۆمەوە گواستراوەتەوە.

و له پەیوەندییەکانی نێوان تاکە بێ باکەکان بەرانبەر بەیەکتری سەرچاوە دەگرن. ئاڵوگۆڕی گشتیی چالاکییەکان و بەرهەمەکان، کە بووەتە هەلومەرجێکی ژیانیی بۆ تاکەکان – پەیوەندییە ناوەکییە بەرانبەرەکانی نێوانیان – وەک شتێکی نامۆ، سەربەخۆ و وەک شت، لەبەرانبەریاندا دەردەکەوێت. لە بەهای ئاڵوگۆڕدا، پەیوەندیی کۆمەڵایەتیی نێوان تاکەکان دەگۆڕێت بۆ پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی نێوان شتەکان و توانای شەخسیی تاکەکان دەگۆڕێت بۆ سامانی بابەتیی و ئوبێکتیڤ" [69].

پاشان، شەرحی نامۆبوون لە کتێبی ***گروندریسە***دا بە تێگەیشتنی زیاتری کاتیگۆرییە ئابووریی و شیکارییە کۆمەڵایەتییە بەهێزەکانیشەوە دەوڵەمەند و فراوانتر دەکرێت. ئەو پەیوەندییەی نێوان نامۆبوون و بەهای ئاڵوگۆڕ دروست دەکات ڕەهەندێکی گرنگی ئەم بابەتەیە. لەیەکێک لە ڕۆشنکەرەوەترین دەقەکان دەربارەی ئەم دیاردەیە لە کۆمەڵگای مۆدێرندا، مارکس نامۆبوون دەبەستێتەوە بەدژایەتیی نێوان سەرمایە و "هێزی کاری زیندوو":

*"ئەو هەلومەرجە بابەتییەی کاری زیندوو بەشێوەی بەهاگەلێکی **جیا و سەربەخۆ** دەردەکەون کە لەناکۆکیدا لەگەڵ توانای کاری زیندوو وەک بوونێکی بابەتیی وایە.... هەلومەرجی بابەتیی توانای کاری زیندوو وەک ئەو شتە دەبینرێت کە بوونێکی سەربەخۆی هەیە، بەشێوەیەک کە*

*بابەتێتیی (ئوبێکتیڤیتە)ی خودێک (زەینێک)ی جیاواز لە توانای کاری زیندوو و بەشێوەیەکی سەربەخۆ لەبەرانبەریدا دەردەکەوێت؛ لەم ڕووەوە، بەرهەمهێنانەوە و **بەدیهاتن**، واتا فراوانکردنی ئەم **هەلومەرجە بابەتییانە**، لەهەمانکاتدا بەرهەمهێنانەوە و بەرهەمهێنانی نوێی خودی ئەوان، وەک سامانی خودێکی نامۆ وایە کە بێباک و سەربەخۆ لەبەرانبەر توانا و هێزی کاردا دەردەکەوێت. ئەوەی بەرهەمهێنانەوە و سەرلەنوێ بەرهەم دەهێنرێتەوە، نەک تەنها **ئامادەیی** هەلومەرجە بابەتییەکانی کاری زیندوو، بەڵاکو ئامادەیی ئەوانە وەک بەها سەربەخۆکان، واتا ئەو بەهایانەی سەر بە خودێکی نامۆن و لەبەرانبەر هێزی کاری زیندوودا دەوەستنەوە. هەلومەرجە بابەتییەکانی کار، هەبوونێکی زەینیگەرا و خودیگەرا وەردەگرێت کە لەبەرانبەر هێزی کاری زیندوودا دەوەستێتەوە – سەرمایە بەرەو سەرمایەداریی وەردەچەرخێت" [70].*

گروندریسە تەنها دەقی سەردەمی کامڵی و پێگەیشتوویی مارکس نییە کە شیکاریی بۆ نامۆبوون دەکات. پێنج ساڵ دوای نووسینی، "دەرەنجامەکانی پرۆسەی ڕاستەوخۆی بەرهەمهێنان" – هەروەها "***سەرمایە***"، بەرگی یەکەم، کتێبی یەکەم، بەشی چوارەم، بڵاونەکراوە (1863–1864) – بەناوبانگە، بەشێوەیەکی فراوانتر لێکۆڵینەوە ئابووریی و سیاسییەکانی بۆ نامۆبوون ئەنجام دا. مارکس

دەنووسێت، "حاکمییەتی سەرمایەدار بەسەر کرێکارەوە، حاکمییەتی شتەکان بەسەر ئینسانەوە، حاکمییەتی کاری مردوو بەسەر کاری زیندووەوە، حاکمییەتی بەرهەم بەسەر بەرهەمهێنەرەوەیە"[71]. لە کۆمەڵگای سەرمایەداریدا، لە ئەنجامی "شوێنگۆڕکێی بەرهەمهێنانی کۆمەڵایەتیی کار بۆ تایبەتمەندییە ماتریالییەکانی سەرمایە"[72]، "بەکەسێتییبوونی شتەکان و بەشتبوونی کەسایەتییەکان" بەشێوەیەکی واقیعیی بوونی هەیە، کە دەردەکەوێت و "هەلومەرجی ماتریالیی کار لژێر کۆنترۆڵی کرێکاردا نییە بەڵکو ئەوە کرێکارە لەژێر کۆنترۆڵی هەلومەرجی ماتریالیی کاردایە"[73]. مارکس دەڵێت لەڕاستیدا:

"سەرمایە شتێک نییە، هەروەکچۆن پارە، شت نییە. لە سەرمایەدا، هەروەک لە پارەدا، پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە ڕوون و دیاریکراوەکانی بەرهەمهێنانی نێوان تاکەکان وەک پەیوەندییەکانی شتەکان بەتاکەکانەوە دەردەکەوێت یان ئەوەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە دیاریکراوەکان وەک خەسڵەتە سروشتییەکانی شتەکان لە کۆمەڵگادا دەردەکەوێت. بەبێ چینێکی وابەستە بە کرێکان، ساتێک کە تاکەکان وەک کەسە ئازادەکان ڕووبەڕووی یەکتر دەبنەوە، بەرهەمهێنانی زیادەبەها ناتوانێت بوونی هەبێت، بەبێ بەرهەمهێنانی زیادەبەها، بەرهەمهێنانی سەرمایەدارانە نابێت و لەم ڕووەوە سەرمایە و سەرمایەدار ناتوانێت بوونی هەبێت! سەرمایە و کاری بەکرێ (کاری ئەو کرێکاری هێزی کاری خۆی دەفرۆشێت) تەنها دوو ڕەهەندی یەک پەیوەندیی دەردەبڕن. پارە ناتوانێت ببێت بە سەرمایە مەگەر

ئەوەی لەگەڵ هێزی کار، لەگەڵ ئەو کالآیە ئاڵوگۆڕ بکرێت کە بەهۆی کرێکارەوە دەفرۆشرێت. بەپێچەوانەوە، کار تەنها کاتێک دەبێتە کاری بەکرێ کە هەلومەرجە بابەتییەکانی خۆی بەشێوەی هێزە سەربەخۆکان، خەسڵەتە نامۆکان، ئەو بەهایەی بۆ خۆی هەیەتی و خۆی بپارێزێت، بەپوختی وەک سەرمایە، لەبەرانبەریدا بووەستێتەوە. ئەگەر سەرمایە، لە ڕەهەندە ماتریالییەکانیدا، واتا ئەو بەها ئیستهلاکیی و بەکاربەرانەی کە سەرمایە بوونی خۆی لەنێو ئەوانەدا هەیە، بۆ هەبوونی وابەستەبێت بە هەلومەرجە بابەتییەکانی کار، ئەم هەلومەرجە بابەتییانە دەبێت بەشێوەی هاوزەمان، بەشێوەی فۆرماڵ، لەبەرانبەر کاردا وەک هێزگەلێکی ***نامۆ، سەربەخۆ***، وەک بەهای-کاری-بەبابەتیبوو بووەستێتەوە کە وەک ئامرازێکی ڕووت مامەڵە لەگەڵ کاری زیندوودا دەکات تا بتوانێت خۆی بپارێزێت و خۆی بەرز بکاتەوە"[74].

لەمۆدێلی بەرهەمهێنانی سەرمایەداریدا، کاری ئینسان دەبێت بە ئامرازی پرۆسەی هەڵکشانی بەهای سەرمایە کە "بەگۆڕینی هێزی کاری زیندوو بۆ بەشی پێکهێنەری ماتریالیی سەرمایە، ... دەبێتە جەستەیەکی بێگیانی جوڵاو و... دەست بەکار دەکات بەجۆرێک کە وەک عەشق جەزبی ناو سەرمایە دەبێت"[75]. ئەم میکانیزمە لە ئاستێکی فراوانبوودا بەردەوام دەبێت تا ئەو کاتەی هاوکاریی لە پرۆسەی بەرهەمهێنان، دۆزینەوە زانستییەکان و گەشەندنی ئامێر — تەواوی ئەوانەی پرۆسەگەلی کۆمەڵایەتین کە سەر بەو لایەنە

دەستەجەمعییەن – دەبن بەهێزەکانی سەرمایە کە وەک خەسڵەتە سروشتییەکانی دەردەکەون و لەفۆرمی نەزمی سەرمایەداریدا لەبەرانبەر کرێکارەوە دەوەستن:

*"هێزە بەرهەمهێنەرەکان... بەهۆی کاری کۆمەڵایەتییەوە گەشە دەکەن... و وەک هێزە بەرهەمهێنەرەکانی سەرمایەداریی دەردەکەون [...] یەکێتیی دەستەجەمعیی لەهاریکاری، پێکهاتە لە دابەشکردنی کار، بەهارهێنانی هێزە سروشتییەکان و زانستەکان، بەکارهێنانی بەرهەمەکانی کار وەک ئامێر – هەموو ئەمانە وەک شتێکی **نامۆ، بابەتیی و ئامادە** لەبەرانبەر تاکە کرێکاردا دەوەستنەوە و بەبێ دەستێوەردانی ئەوان بوونیان هەیە و بەردەوام وەک دوژمنی کرێکاران دەجوڵێنەوە. هەموویان بەسانایی وەک فۆرمی باڵادەستی ئامرازەکانی کار دەردەکەون. وەک ئەو ئوبێکت و بابەتانە وان کە سەربەخۆ لەکرێکاران هەن و بەسەر کرێکاراندا زاڵ دەبن. هەرچۆنێک بێت، شوێنی کار بەئاستێک بەرهەمی پێکهاتەی کرێکاران، وەک مێشکە بیرکەرەوەکەی وایە و پێدەچێت یەکێتیی سەرمایەدار و کەسە نزمترەکانی بێت، و کرێکاران خۆیان لەڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ وەزیفەکانی سەرمایەیەکدا دەبیننەوە کە لەسەرمایەداردا دەرکەوتووە و بەرجەستە بووە" [76].*

لەمیانەی ئەم پرۆسەیەوە سەرمایە دەبێت بە شتێکی "تەواو ڕازئامێز". "هەلومەرجەکانی کار لەبەرانبەر کرێکاردا وەک هێزە کۆمەڵایەتییەکانی کەڵەکەکردنی لێدێت و ئەوانە فۆرمی سەرمایەدارانەیان وەک پێشگریمانەی خۆیان هەیە"[77].

لەسەرەتای دەیەی 1960، بڵاوبوونەوەی ***سەرمایە، بەرگی یەک***: کتێبی یەکەم، بەشی شەشەم، بڵاونەکراوە، و لەسەرووی هەموویانەوە، بڵاوبوونەوەی ***گروندریسە***، ئاراستەیەکی بەرەو لێکدانەوەی نامۆبوون کردەوە کە جیاوازبوو لە لێکدانەوەی هەژموونگەرای ئەو چەمکە لە کۆمەڵناسیی و دەروونناسیدا. ئەو لێکدانەوەیەی لەسەر بنەمای زاڵبوون بەسەر نامۆبووندا بوو لە پراکتیکدا – بۆ ئەکتی سیاسیی بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکان، پارتەکان و یەکێتییە کرێکارییەکان بۆ گۆڕانی هەلومەرجەکانی کار و ژیانی چینی کرێکار. لەم ڕووەوە بڵاوبوونەوەی ئەو شتەی (دوای ***دەستنووسە ئابووریی و فەلسەفییەکانی 1844*** لە دەیەی 1930دا) دەکرێت وەک "نەوەی دووەم"ی بەرهەمەکانی مارکس دەربارەی نامۆبوون لەقەڵەم بدرێت نەک تەنها بونیادی یەکگرتووی تیۆر بۆ لێکۆڵینەوە تازەکان دەربارەی نامۆبوون، بەڵکو لەسەرووی هەموو ئەمانەوە پلاتفۆرمێکی ئایدیۆلۆژیانەی دژەسەرمایەداریی بۆ بزووتنەوە تازە و فراوانە سیاسیی و کۆمەڵایەتییەکانی جیهان لەم ساڵانەدا دابین کرد. نامۆبوون کتێبەکانی فەیلەسوفان و ڕێڕەوەکانی گوتاربێژیی زانکۆکانی بەجێهێشت و گەڕایەوە شەقامەکان و فەزاکانی

خەباتی کرێکاران و بووە ڕەخنەی کۆمەڵگای بۆرژوازیی لەحاڵەتە گشتییەکەیدا.

هەشت

فیتیشیزمی کاڵایی و لەنامۆبوون داماڵین

یەکێک لە باشترین شەرحەکانی مارکس دەربارەی نامۆبوون، لە بەشی ناسراو ***سەرمایە*** واتا "فیتیشیزمی کاڵایی و ڕاز و ڕەمزەکانی"ـە، ئەو شوێنەی مارکس دەریدەخات لە کۆمەڵگای سەرمایەدارییدا، خەڵک کەوتوونەتە ژێر کۆنترۆڵ و دەسەڵاتی ئەو بەرهەمانەوە کە خۆیان بەرهەمیان هێناوە. لێرەدا پەیوەندییەکانی نێوانیان، "وەک پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە سەربەخۆکانی نێوان کەسەکان نییە... بەڵکو بەپێچەوانەوە وەک پەیوەندییە ماتریالییەکانی نێوان کەسەکان و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی نێوان شتەکانە"[79].

"کەواتە ڕاز و ڕەمزی فۆرمی کاڵا تەنها لەو شتەدایە کە ئەم فۆرمە سروشتی کۆمەڵایەتیی کاری ئینسان لەچاوی ئەودا، وەک سروشتێکی بەشتبووی خودی ئەم بەرهەمانە، وەک بەکۆمەڵایەتیبوونی خەسڵەتی سروشتیی شتەکان دەردەکەوێت و لە هەمان پەیوەندیی کۆمەڵایەتییەوە بەرهەمهێنەران لەگەڵ کۆی کار بەشێوەی پەیوەندیی کۆمەڵایەتیی نێوان شتەکان لای ئەو دەردەخات کە لەدەرەوەی ئینسانەوە بوونی هەیە. لەڕێگای ئەم شوێنگۆڕکێیەوەیە کە بەرهەمەکانی کار دەبن بە کاڵا، بەشتێکی هەستپێکراو بەڵام لەسەرووی هەستەکانەوە، یان بە

شتێکی کۆمەڵایەتیی[...] تەنها پەیوەندیی کۆمەڵایەتیی دیاریکراوی خودی ئینسانەکانە کە لێرەدا و لای ئەوان، بەشێوەیەکی تارماییئاسا پەیوەندیی شتەکانی بەخۆیەوە گرتووە. کەواتە بۆ دۆزینەوەی هاوشێوەکان و تەمسیلەکانی ئەم چەشنە، دەبێت بەرەو دۆڵی تەمومژاوی ئایین هەڵبفڕین. لەوێ داهێنراوەکانی سەر ئینسان، وەک پەیکەرەکانی وابەستە بەخۆیان دەردەکەون کە وەک بڵێیت ژیانێکی تایبەت بەخۆیان هەیە و لەگەڵ یەکتری و ئینسانەکاندا لەپەیوەندیدان. بەمجۆرەیە بەرهەمەکانی دەستی ئینسانەکان لە جیهانی کاڵاکاندا. من ناو لەوە دەنێم فیتیشیزم، خەسڵەتێک کە وێڕای بەرهەمهێنانی بەرهەمەکانی کار بەشێوەی اڵا، خۆیان بەوانەوە دەلکێنن و بۆیە لە بەرهەمهێنانی کاڵایی جیانابنەوە" [80].

دوو ڕەگەز لەم پێناسەدا هێڵێکی جیاکەرەوەی ڕوون و ئاشکرا دەکێشن لەنێوان وێنای مارکس دەربارەی نامۆبوون و وێنای زۆرینەی نووسەرانی دیکە کە لەم نووسینەدا باسمان کردن. یەکەم، مارکس فیتیشیزم نەک وەک مەسەلەیەکی تاکەکەسی، بەڵکو وەک دیاردەیەکی کۆمەڵایەتیی، نەک وەک شتێکی پەیوەست بە زەینەوە، بەڵکو وەک هێزێکی ڕاستەقینە لێیتێدەگات، فۆرمێکی دیاریکراوی هەیمەنە و دەسەڵات و کۆنترۆڵ کە هۆی لەنێو ئابووریی بازاڕ لەئەنجامی گۆڕانکاریی بابەت و ئوبێکتەکان بۆ خود و سوبێکتەکان،

دادەمەزرێنێت. بەمجۆرە شیکاریی ئەو بۆ نامۆبوون کورت نابێتەوە بۆ نائارامییە زەینییەکانی پیاوان و ژنانی تاک و تەنها، بەڵکو فراوان دەبێتەوە بۆ پرۆسە کۆمەڵایەتییەکان و چالاکییە بەرهەمهێنەرەکان. دووەم، فیتیشیزم لای مارکس لەڕاستیدا خۆی لەواقیعییەتی مێژوویی دیاریکراوی بەرهەمهێنانەدا دەردەخات، واقیعییەتی کاری بەکرێ؛ ئەمە تەنها بەشێکی پەیوەندیی نێوان تاکەکان و شتەکان نییە بە مانای وردی وشەکە، بەڵکو بەپێچەوانەوە بەشێکە لە پەیوەندیی ئینسان و جۆرێکی دیاریکراوی ئوبێکتیڤیتە و بەبابەتبوون: فۆرمی کاڵایی.

لە کۆمەڵگای بۆرژوازیدا، چۆنایەتییەکان و پەیوەندییە ئینسانییەکان، دەبن بە چۆنایەتییەکان و پەیوەندییەکانی نێوان شتەکان. ئەم تیۆرە کە لۆکاچ ناوی دەنێت بەشتبوون، نامۆبوون لەڕوانگەی پەیوەندییە ئینسانییەکانەوە پیشان دەدات، لەکاتێکدا چەمکی فیتیشیزم بە نامۆبوونەوە، لەپەیوەندیی بە کاڵاکانەوە دەجوڵێتەوە. هاوشان لەگەڵ ئەوانەی ڕەتی دەکەنەوە کە تیۆری نامۆبوون لە بەرهەمەکانی قۆناغی کامڵێتیی مارکسدا بوونی هەبێت، دەبێت جەخت بکەینەوە فیتیشیزمی کاڵا بەهیچ جۆرێک شوێنی نامۆبوون ناگرێتەوە، بەڵکو تەنها ڕەهەندێکی نامۆبوون پیشان دەدات.

پێشکەوتنی تیۆری لە ***دەستنووسە ئابووریی و فەلسەفییەکانی 1844*** تا ***سەرمایە*** و دەقەکانی پەیوەست پێیەوە. تەنها بریتی نییە لە دیقەتی تیۆریی زیاتری شیکارییەکەی ئەو دەربارەی نامۆبوون، بەڵکو

هەروەها دارشتنێکی نوێی سنوورەکانیشە کە بۆ زاڵبوون بەسەر نامۆبووندا زەروورین. لەبەر ئەوەی لە 1844دا گوتی ئینسانەکان لەڕێگای سڕینەوەی بەرهەمهێنانی تایبەتی و دابەشکردنی کارەوە دەبنە هۆی سڕینەوەی نامۆبوون، ڕەوتی جوڵە بەرەو کۆمەڵگایەکی بەدەر لەنامۆبوون لە ***سەرمایە*** و ڕەشنووسەکانیدا ئاڵۆزتر بوو. مارکس دەریخست سەرمایەداریی سیستەمێکە کە کرێکاران لەژێر کۆنترۆڵ و هەیمەنەی سەرمایە و هەلومەرجێک دان کە سەرمایە بەسەریاندا دەسەپێنێت. وێڕای ئەمە، سەرمایەداریی، بونیادگەلێکی بۆ کۆمەڵگایەکی پێشکەوتووتر دابین کردووە و لەڕێگای بەگشتێتیکردنی بەرژەوەندییەکانی، ئینسانەکان دەتوانن کە لە بەردەوامی ڕەوتی خێرای پەرەسەندنی کۆمەڵایەتیدا پێشبکەون کە سەرمایەداریی دابینی کردووە. بەگوێرەی مارکس، ئەو سیستەمەی کەڵەکەکردنی فراوانی سامان بۆ ژمارەیەکی کەم دابین دەکات، مەحرومکردن و چەوساندنەوەی جەماوەری گشتیی کرێکاران دەبێت "بە هاوپشتیی ئینسانە ئازادەکان، کار لەگەڵ ئامرازی بەرهەمهێنانی هاوبەش، و فۆرمە جیاوازەکانی هێزی کار لە وشیاریی تەواودا وەک هێزێکی کۆمەڵایەتیی تاقانە" ببنە جێگرەوەی سیستەمەکە[82]. ئەمجۆرە لەبەرهەمهێنان زۆر جیاوازە لەگەڵ کاری بەکرێ، چونکە فاکتەرە دیاریکەرەکانی خۆی دەخاتە ژێر فەرمانێکی دەستەجەمعییەوە، خێرا خەسڵەتێکی کۆمەڵایەتیی وەردەگرێت و کار دەکات بە چالاکییەکی کۆمەڵایەتیی ڕاستەقینە. ئەمە وێنای کۆمەڵگایەک بوو تیایدا دژی جەمستەری "جەنگی هەمووان دژی هەمووان"ی تۆماس هۆبز

وەستابووەوە؛ و دامەزراندنی ئەو کۆمەڵگایەش پێویستی بە پرۆسەیەکی سیاسیی ڕووت نییە، بەڵکو هەروەها گۆڕانکاریی مەیدانی بەرهەمهێنانیشە. بەڵام ئەمجۆرە گۆڕانکارییە لە پرۆسەی کاردا دوو سنووردارێتیی هەیە:

"ئازادیی لەم مەیدانەدا تەنها دەتوانێت ئەو شتە بگرێتەوە کە ئینسانی بەکۆمەڵایەتیی بووە و بەشێوەیەکی عەقڵانیی بەرهەمهێنەرانی پێکەوەبەستراو بەسەر پرۆسەی میتابۆلیزمی ئینسان لەگەڵ سروشت بەڕێوە ببەن و لەبری ئەوەی لەژێر هەیمەنەیدا وەک هێزێکی کوێر، بووەستن، بیخەنە ژێر کۆنترۆڵی دەستەجەمعیی خۆیان و ئەم کارە بەلانیکەمی تێچوونی وزە و لە هەلومەرجێکدا ئەنجام بدەن ک بۆ جەوهەری ئینسانیی خۆیان، گونجاوترین و بەبەهاترین بێت"[83].

ئەم سیستەمە پاش سەرمایەدارییەی بەرهەمهێنان هاوشانی پێشکەوتنی زانستیی-تەکنەلۆژیی و دوای ئەوە کەمکردنەوەی کاری ڕۆژانە، ئەگەر و توانایەک بۆ سەرهەڵدانێک و دروستبوونێکی نوێی کۆمەڵایەتیی دابین دەکات بەجۆرێک کاری ناچاریی و نامۆبوونی سەپێنراو بەهۆی سەرمایە و یاساکانییەوە وردە وردە لەلایەن چالاکیی وشیارانە و داهێنەرانەوە جێگای دەگیرێتەوە کە لەودیوی هێرشەکانی زەرووڕەتەوە وەستاون و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە کامڵەکان دەبنە جێگرەوەی ئاڵوگۆڕی بەڕێکەوت و جیانەکراوە کە

بەهۆی یاساکانی کاڵا و پارەوە سەپێنراوە[84]. لێرەدا چیتر مەیدانی ئازادیی بۆ سەرمایە بوونی نییە بەڵکو مەیدانی ئازادیی ڕەسەنی ئینسانییە.

سەرچاوە

Marcello Musto (2010), ***Revisiting Marx's Concept of Alienation***, Socialism and Democracy, Vol.24, No.3, pp.79–101.

پەراوێزەکان

1. Histoire et conscience de classe, trans. Kostas Axelos and Jacqueline Bois, Paris: Minuit, 1960.
2. Georg Luka´cs, History and Class Consciousness, Cambridge: MIT Press, 1971, xxiv.
3. Isaak Illich Rubin, Essays on Marx’s Theory of Value, Detroit: Black & Red, 1972, 5.
4. , 28 (trans. mod.).
5. , 59.
6. In fact, Marx had already used the concept of alienation before he wrote the Economic-Philosophical Manuscripts of 1844. In one text he published in the Deutsch-Franzo¨sische Jahrbu¨cher (February 1844) he wrote: “It is [. . .] the task of history, once the otherworld of truth has vanished, to establish the truth of this world. It is the immediate task of philosophy, which is in the service of history, to unmask self-estrangement in its unholy forms once the holy form of human self-estrangement has been unmasked.Thus the criticism of heaven turns into the criticism of

earth, the criticism of religioninto the criticism of law and the criticism of theology into the criticism of politics.” Karl Marx, “A Contribution to the Critique of Hegel’s Philosophy of Right. Introduction,” in Karl Marx, Early Writings, London: Penguin, 1992, 244–5. Karl Marx, “A Contribution to the Critique of Hegel’s Philosophy of Right. Introduction,” in Karl Marx, Early Writings, London: Penguin, 1992, 244–5.

7. In Marx’s writings one finds the term Entfremdung as well as Enta¨usserung. These had different meanings in Hegel, but Marx uses them synonymously. See Marcella D’Abbiero, Alienazione in Hegel. Usi e significati di Enta¨usserung, Entfremdung Vera¨usserung, Rome: Edizioni dell’Ateneo, 1970, 25–7.Marcella D’Abbiero, Alienazione in Hegel. Usi e significati di Enta¨usserung, Entfremdung Vera¨usserung, Rome: Edizioni dell’Ateneo, 1970, 25–7.
8. Karl Marx, “Economic and Philosophical Manuscripts (1844),” in Early Writings, 324.
9. , 327.

10., 330. For an account of Marx's four-part typology of alienation, see Bertell Ollman, Alienation, New York: Cambridge University Press, 1971, 136–52.

11. Karl Marx, "Economic and Philosophical Manuscripts (1844)," 333.

12. Karl Marx, "Excerpts from James Mill's Elements of Political Economy," in Early Writings, 278.

13. Martin Heidegger, Being and Time, San Francisco: Harper, 1962, 220–1. Martin Heidegger, Being and Time, San Francisco: Harper, 1962, 220–1. In the 196 preface to his republished History and Class Consciousness, Luka´cs observed that in Heidegger alienation became a politically innocuous concept that "sublimated a critique of society into a purely philosophical problem" (Luka´cs, xxiv). Heidegger also tried to distort the meaning of Marx's concept of alienation: in his Letter on "Humanism" (1946), he noted approvingly that, "by experiencing alienation, [Marx] attains an essential dimension of history" (Martin Heidegger, "Letter on Humanism," in Basic Writings, London: Routledge, 1993, 243) – a

misleading formulation which has no basis in Marx’s writings.

14.Herbert Marcuse, “On the Philosophical Foundation of the Concept of Labor in Economics,” Telos 16 (Summer, 1973), 25.

15., 16–17.

16., 25.

17.

18., 14–15.

19.Herbert Marcuse, Eros and Civilization, Boston: Beacon Press, 1966, 45.

20., 46–7. Ibid., 46–7. Georges Friedmann was of the same view, arguing in The Anatomy of Work (New York: Glencoe Press, 1964 that the overcoming of alienation was possible. only after liberation from work

21.Marcuse, Eros and Civilization, 156.

21., 155.

22., 198.

23., 155. the evocation of a ‘libidinal rationality which is not only compatible with but even promotes progress toward higher forms of civilized freedom’ (199). On the relationship between technology and progress, see Kostas Axelos, Alienation, Praxis, and Techne´ in the

Thought of Karl Marx, Austin/London: University of Texas Press, 1976.
25. Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Dialectic of Enlightenment, New York: Seabury Press, 1972, 121.
26. See Sigmund Freud, Civilization and its Discontents, New York: Norton, 1962, 62.
27. Erich Fromm, The Sane Society, New York: Fawcett, 1965, 111.
28. Erich Fromm, Marx's Concept of Man, New York: Frederick Ungar, 1961, 56–7. This failure to understand the specific character of alienated labour recurs in his writings on alienation in the 1960s. In an essay published in 1965 he wrote: "One has to examine the phenomenon of alienation in its relation to narcissism, depression, fanaticism, and idolatry to understand it fully." "The Application of Humanist Psychoanalysis to Marx's Theory," in Erich Fromm, ed., Socialist Humanism, New York: Doubleday, 1965, 221.
29. See Alexandre Koje`ve, Introduction to the Reading of Hegel: Lectures on the Phenomenology of Spirit, Ithaca: Cornell University Press, 1980.

30.Jean Hyppolite, Studies on Marx and Hegel, New York/London: Basic Books, 1969, 88.
31.Istva´n Me´sza´ros, Marx’s Theory of Alienation, London: Merlin Press, 1970, 241 ff.
32.Hannah Arendt, The Human Condition, Chicago: University of Chicago Press, 1958, 253–4.
33., 254.
34.The directors of the Institute of Marxism–Leninism in Berlin even managed to exclude the Economic-Philosophical Manuscripts of 1844 from the numbered volumes of the canonical Marx-Engels Werke, relegating them to a supplementary volume with a smaller print run.

32.Adam Schaff, Alienation as a Social Phenomenon, Oxford: Pergamon Press, 1980, 21.
33.Daniel Bell, “The Rediscovery of Alienation: Some notes along the quest for thehistorical Marx,” Journal of Philosophy, vol. LVI, 24 (November, 1959), 933–52,
37.Henri Lefebvre, Critique of Everyday Life, London: Verso, 1991, 53.

38.Lucien Goldmann, Recherches dialectiques, Paris: Gallimard, 1959, 101.
39.Thus Richard Schacht (Alienation, Garden City: Doubleday, 1970) noted that “ther is almost no aspect of contemporary life which has not been discussed in terms of ‘alienation’” (lix); while Peter C. Ludz (“Alienation as a Concept in the Social Sciences,” reprinted in Felix Geyer and David Schweitzer, eds., Theories of Alienation, Leiden: Martinus Nijhoff, 1976) remarked that “the popularity of the concept serves to increase existing terminological ambiguity” (3).

40.David Schweitzer, “Alienation, De-alienation, and Change: A critical overview of current perspectives in philosophy and the social sciences,” in Giora Shoham, ed., Alienation and Anomie Revisited, Tel Aviv: Ramot, 1982,
41.Guy Debord, The Society of the Spectacle, Canberra: Hobgoblin 2002, 13.
42., 9.
43., 11.
44., 12.
45., 11.

46., 13.
47.Jean Baudrillard, The Consumer Society, London: Sage, 1998, 191.
48., 195–6.
49., 196.
50.See for example John Clark, “Measuring alienation within a social system,” American Sociological Review, vol. 24, n. 6 (December 1959), 849–52.
51.See Schweitzer, “Alienation, De-alienation, and Change” (note 40), 36–7.
52.A good example of this position is Walter Kaufman’s “The Inevitability of Alienation,” his introduction to Schacht’s previously quoted volume, Alienation. For Kaufman, “life without estrangement is scarcely worth living; what matters is to increase men’s capacity to cope with alienation” (lvi).
53.Schacht, Alienation, 155.
54.Seymour Melman, Decision-making and Productivity, Oxford: Basil Blackwell, 1958, 18, 165–6.
55. (“a measure of alienation”, American Sociological, vol 22, no. 6 Desember 1975,

56. Ibid., 674. To prove his point, Nettler noted that “to the question, ‘Would you just as soon live under another form of government as under our present one?’ all responded with some indication of possibility and none with rejection” (674). He even went so far as to claim “that alienation is related to creativity. It is hypothesized that creative scientists and artists . . . are alienated individuals . . . that alienation is related to altruism [and] that their estrangement leads to criminal behavior”
57. (676–7).Melvin Seeman, “On the Meaning of Alienation,” American Sociological Review, vol. 24, no. 6 (December 1959), 783–91. In 1972 he added a sixth type to the list: “cultural estrangement.” (See Melvin Seeman, “Alienation and Engagement,” in Angus Campbell and Philip E. Converse, eds., The Human Meaning of Social Change, New York: Russell Sage, 1972, 467–527.)
58. Robert Blauner, Alienation and Freedom, Chicago: University of Chicago Press, 1964, 15.
59. , 3.

60. Walter R. Heinz, eds., “Changes in the Methodology of Alienation Research,” in Felix Geyer and Walter R. Heinz, eds., Alienation, Society and the Individual, New Brunswick/London: Transaction, 1992, 217.
61. Felix Geyer and David Schweitzer, “Introduction,” in idem, eds., Theories of Alienation (note 39), xxi–xxii, and Felix Geyer, “A General Systems Approach to Psychiatric and Sociological De-alienation,” in Giora Shoham, ed. (note 40), 141.
62. Geyer and Schweitzer, ‘Introduction’, xx–xxi.
63. David Schweitzer, “Fetishization of Alienation: Unpacking a Problem of Science, Knowledge, and Reified Practices in the Workplace,” in Felix Geyer, ed., Alienation, Ethnicity, and Postmodernism, Westport/London: Greenwood Press, 1996, 23.
64. John Horton, “The Dehumanization of Anomie and Alienation: a problem in the ideology of sociology,” The British Journal of Sociology, vol. XV, no. 4 (1964), 283–300, and David Schweitzer, “Fetishization of Alienation,” 23.
65. See Horton, “Dehumanization.” This thesis is proudly championed by Irving Louis Horowitz

in “The Strange Career of Alienation: how a concept is transformed without permission of its founders,” in Felix Geyer, ed. (note 63), 17–19.

66. Karl Marx, “Wage Labour and Capital,” in Marx-Engels Collected Works, vol. 9, New York: International Publishers, 1977, 202.
67. , 203.
68. The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte, Revelations concerning the Communist Trial in Cologne and Revelations of the Diplomatic History of the Eighteenth Century.
69. Karl Marx, Grundrisse, London: Penguin, 1993, 157.
70. , 461–2.
71. Karl Marx, ‘Results of the Immediate Process of Production’, in idem, Capital, Volume 1, London: Penguin, 1976, 990.
72. , 1058.
73. , 1054.
74. , 1005–6 (emphasis in the original).
75. , 1007.
76. , 1054 (emphasis in the original)
77. , 1056.

78. See Marcello Musto, ed., Karl Marx's Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy 150 years Later, London/New York: Routledge, 2008, 177–280.
79. Karl Marx, Capital,Volume 1, 166.
80. , 164–5.
81.

Schaff, Alienation as a Social Phenomenon, 81.

82. Capital, Volume 1, 171.
83. Karl Marx, Capital, Volume 3, London: Penguin, 1981, 959.
84. For reasons of space, a consideration of the unfinished and partly contradictory nature of Marx's sketch of a non-alienated society will have to be left to a future study.

سەرچاوەکان

Arendt, Hannah . 1958. *The Human Condition*, Chicago: University of Chicago Press.

Axelos, Kostas. 1976. *Alienation, Praxis, and Techne in the Thought of Karl Marx*, Austin/London: University of Texas Press.
Baudrillard, Jean. 1998. *The Consumer Society*, London: Sage.
Bell, Daniel. 1959. “The Rediscovery of Alienation: Some notes along the quest for the historical Marx,” *Journal of Philosophy*, vol. LVI, no. 24, pp. 933–52.
Blauner, Robert. 1964. *Alienation and Freedom*, Chicago: University of Chicago Press.
Clark, John. 1959. “Measuring alienation within a social system”, *American Sociological Review*, vol. 24, no. 6, pp. 849–52.
D’Abbiero, Marcella. 1970. *Alienazione in Hegel. Usi e significati di Entaeusserung, Entfremdung, Veraeusserung,* Rome: Edizioni dell’Ateneo.
Debord, Guy. 2002. *The Society of the Spectacle*, Canberra: Hobgoblin.
Freud, Sigmund. 1962. *Civilization and its Discontents*, New York: Norton.
Friedmann, Georges. 1964. *The Anatomy of Work*, New York: Glencoe Press.

Fromm, Erich. 1961. *Marx's Concept of Man,* New York: Frederick Ungar.

Fromm, Erich. 1965a. *The Same Society*, New York: Fawcett.

Fromm, Erich (ed.). 1965b. "The Application of Humanist Psychoanalysis to Marx's Theory", in *Socialist Humanism,* New York: Doubleday, pp. 228–45.

Geyer, Felix. 1982. "A General Systems Approach to Psychiatric and Sociological De-alienation", in Giora Shoham (ed.) *Alienation and Anomie Revisited,* Tel Aviv: Ramot, pp.139–74.

Geyer, Felix and Walter R. Heinz (eds.) 1992. *Alienation, Society, and the Individual*, New Brunswick/ London: Transaction.

Geyer, Felix and David Schweitzer (eds.). 1976. "Introduction", *Theories of Alienation,* Leiden: Martinus Nijhoff, pp. xiv–xxv.

Goldmann, Lucien. 1959. *Recherches dialectiques*, Paris: Gallimard.

Heidegger, Martin. 1962. *Being and Time*, San Francisco: Harper.

Heidegger, Martin. 1993. “Letter on Humanism”, in *Basic Writings*, London: Routledge.
Heinz, Walter R. 1992. “Changes in the Methodology of Alienation Research”, in Felix Geyer and
Walter R. Heinz (ed.), *Alienation, society, and the individual*, New Brunswick, NJ: Transaction, pp. 213–21.
Horkheimer, Max and Adorno, W. Theodor. 1972. *Dialectic of Enlightenment*, New York: Seabury Press.
Horowitz, Irving Louis. 1996. “The Strange Career of Alienation: how a concept is transformed without permission of its founders”, in Felix Geyer (ed.) *Alienation, Ethnicity, and Postmodernism*, Westport/London: Greenwood Press, pp. 17–20.
Horton, John. 1964. “The Dehumanization of Anomie and Alienation: a problem in the ideology of sociology”, *The British Journal of Sociology*, vol. XV, no. 4, pp. 283–300.
Hyppolite, Jean. 1969. *Studies on Marx and Hegel*, New York/London: Basic Books.

Kaufmann, Walter. 1970. “The Inevitability of Alienation”, in Richard Schacht’s *Alienation*, Garden City: Doubleday, pp. xv–lviii.
Kojeve, Alexander. 1980. *Introduction to the Reading of Hegel: Lectures on the Phenomenology of Spirit*, Ithaca: Cornell University Press.
Lefebvre, Henri. 1991. *Critique of Everyday Life*, London: Verso.
Ludz, Peter C. 1976. “Alienation as a Concept in the Social Sciences”, in Felix Geyer and David Schweitzer (eds.) *Theories of Alienation*, Leiden: Martinus Nijhoff, pp. 3–37.
Lukacs, Georg. 1960. *Histoire et conscience de classe*, Paris: Minuit.
Lukacs, Georg. 1971. *History and Class Consciousness,* Cambridge: MIT Press.
Marcuse, Herbert. 1966. *Eros and Civilization*, Boston: Beacon Press.
Marcuse, Herbert. 1973. “On the Philosophical Foundation of the Concept of Labor in Economics”, *Telos* vol. 16, no. 25, pp. 2–37.

Marx, Karl. 1976. “Results of the Immediate Process of Production”, in *Capital Vol.* I, London: Penguin, pp. 941–1084.
Marx, Karl. 1977. “Wage Labour and Capital”, in *Marx-Engels Collected Works*, vol. 9, New York: International Publishers, pp. 197–228.
Marx, Karl. 1976. *Capital Volume* I, London: Penguin.
Marx, Karl. 1981. *Capital Volume* III, London: Penguin.
Marx, Karl. 1992a. “A Contribution to the Critique of Hegel’s Philosophy of Right. Introduction,” in Karl Marx, *Early Writings*, London: Penguin, pp. 243–57.
Marx, Karl. 1992b. “Economic and Philosophical Manuscripts (1844)”, in Karl Marx, *Early Writings*, London: Penguin, pp. 279–400.
Marx, Karl. 1992c. “Excerpts from James Mill’s *Elements of Political Economy*”, in Karl Marx, *Early Writings*, London: Penguin, pp. 259–78.
Marx, Karl. 1993. *Grundrisse*, London: Penguin.
Melman, Seymour. 1958. *Decision-making and Productivity*, Oxford: Basil Blackwell.

Meszaros, Istvan. 1970. *Marx's Theory of Alienation*, London: Merlin Press.
Musto, Marcello (ed.). 2008. *Karl Marx's Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy 150 years Later*, London/New York: Routledge.
Nettler, Gwynn. 1957. "A Measure of Alienation", *American Sociological Review*, vol. 22, no. 6, pp. 670– 77.
Ollman, Bertell. 1971. *Alienation*, New York: Cambridge University Press.
Rubin, Isaak Illich. 1972. *Essays on Marx's Theory of Value,* Detroit: Black & Red.
Schacht, Richard. 1970. *Alienation* Garden City: Doubleday.
Schaff, Adam. 1980. *Alienation as a Social Phenomenon*, Oxford: Pergamon Press.
Schweitzer, David. 1982. "Alienation, De-alienation, and Change: A critical overview of current perspectives in philosophy and the social sciences", in Giora Shoham (ed.) *Alienation and Anomie Revisited*, Tel Aviv: Ramot, pp. 27–70.

Schweitzer, David. 1996. “Fetishization of Alienation: Unpacking a Problem of Science, Knowledge, and Reified Practices in the Workplace”, in Felix Geyer (ed.) *Alienation, Ethnicity, and Postmodernism*, Westport/London: Greenwood Press, pp. 21–36.

Seeman, Melvin. 1959. “On the Meaning of Alienation”, *American Sociological Review*, vol. 24, no. 6, pp. 783–91.

Seeman, Melvin. 1972. “Alienation and Engagement”, in Angus Campbell and Philip E. Converse (eds.) *The Meaning of Social Change*, New York: Russell Sage, pp. 467–527.